

OUD WAG ENINGEN

'Wageningen weer vestingstad'

Honderd jaar na het Rijnbad overdekt zwemmen

Stapsgewijs van modern wit naar historisch geel

Vijf verdwenen huizen aan de Markt (2)

Ontevreden ouders stichten succesvolle scholen

Dag burgemeester!

Erfgoed tegen dementie

Scheidend burgemeester Geert van Rumund vindt het een gunst dat hij in Wageningen burgemeester mocht zijn. Zijn belangrijkste zorg noemt hij de ontwikkeling van langetermijnvisies voor de stad, maar hij vond het bijzonder dat hij het behoud van erfgoed in zijn portefeuille had. Zoveel mooie ideeën komen er van de erfgoedverenigingen, maar die clubs moeten wel naar elkaar blijven luisteren, vindt hij. Hij wordt op zijn wensen bediend: de erfgoedverenigingen zijn met elkaar een netwerk aangegaan en hebben zojuist een gezamenlijk werkstuk ingeleverd onder de titel Vestingvisie. Daarin betogen zij dat erfgoedbeleid niet moet verdwijnen achter de langetermijnproblemen van de stad, maar daar juist mee moet worden vervlochten. Anders dreigt Wageningen zijn geheugen te verliezen en wordt het dement. Daar lijkt intussen geen gevaar voor te bestaan. Ook in dit nummer zien we weer hoe minutieus wordt gewerkt aan het behoud van de niet overdadig vele monumentale panden in de stad. Het blijkt geen sinecure om het juiste kleurtje te vinden voor het oproepen van het correcte historische beeld. Dat mag voor het monumentale erfgoed in de binnenstad gelden, ook het buitenaanzicht van de stad is in de loop van de tijd met veel zorg ingekleurd. Dat laat landschapsschilder Hendrik Hoogers zien met zijn *Wageninge uijt de wijlanden te sien* uit 1785. Met subtiële bruin- en grijstonen roept hij de stad van tweeëneenhalve eeuw geleden blijvend tot leven. We hangen zijn werk in dit nummer graag voor u op. Allemaal erfgoed tegen dementie.

Piet Aben

IN DIT NUMMER

Wageningen weer vestingstad

Honderd jaar na het Rijnbad overdekt zwemmen

Van modern wit naar historisch verantwoord geel

Vijf verdwenen huizen aan de Markt (2)

Jubilerende scholen

EN VERDER

Column van Sjaak Driessen - Vader en moeder 5 In gesprek met Geert van Rumund 10 Erfgoed in het nieuws 16 Wageningen op het doek 17 Wageningen een eeuw geleden - Toen was duurzaamheid al heel gewoon 18 Uit de vereniging 26 Agenda Wagening's Erfgoed 28

COLOFON

Tijdschrift van de Historische Vereniging Oud Wageningen verschijnt vier keer per jaar.

Redactie

Carleen van den Anker (eindredacteur), Piet Aben, Jan Mars.
Adviseur: Bob Kernkamp.

Vormgeving

Marieke Eijt (GAW ontwerp en communicatie)

Foto omslag

Ter gelegenheid van het afscheid van burgemeester Geert van Rumund een kleine greep uit zijn vele bezigheden en contacten. Foto's Carleen van den Anker.

Redactieadres

redactie@oudwageningen.nl

Abonnementen

penningmeester@oudwageningen.nl

Verspreiding

PostService Wageningen

Volgend nummer

Oud Wageningen 49-3 verschijnt begin september 2021. Kopij dient uiterlijk 19 juli bij de redactie te zijn.

Overname artikelen uitsluitend na toestemming van de redactie en met bronvermelding.

ISSN 1384-7678

'Wageningen moet weer vestingstad worden'

Wageningen moet weer gaan lijken op de vestingstad die het ooit was. Het heeft al teveel moois laten versloffen of verdwijnen. Bij nieuwe plannen moet rekening gehouden worden met het karakter dat de historie aan de stad heeft gegeven. Door de eeuwen heeft Wageningen zich juist als vestingstad onderscheiden van de omliggende plaatsen. Door dat te blijven doen zal de stad zowel voor haar eigen inwoners als voor bezoekers aantrekkelijk blijven. Daarvan zal ook de lokale economie profiteren.

Door Piet Aben

Bovenstaande wordt althans beweerd in de Vestingvisie, die de gezamenlijke erfgoedverenigingen onlangs hebben uitgebracht. Daarin formuleren zij een serie voorstellen waarin de historie van de stad als 'leidend kader' wordt gebruikt voor toekomstige ontwikkelingen. Het moment van publicatie is gunstig, omdat de gemeente onlangs is begonnen met het opstellen van een toekomstvisie voor de stad, om te voldoen aan de Omgevingswet die in 2022 zal ingaan.

Zware opgaven

Ons streven is erop gericht, aldus de Vestingvisie, dat veranderingen en verbeteringen van de alom gewaardeerde, bruisende binnenstad van Wageningen consequent gebaseerd worden op de fundamenteën en contouren van hoe het ooit was: een stadsgracht, bruggen, bolwerken, plantsoenen en een kleinschalige binnenstad. Dat versterkt de identiteit en de verbondenheid van nu met toen. Met de Vestingvisie willen de erfgoedverenigingen het gemeentebestuur laten zien hoe het historische karakter van de stad benut kan worden als onder-

grond voor een leefbare, toekomstbestendige stad. Er komt een aantal zware opgaven op de stad af: klimaatadaptatie, energietransitie, verduurzaming van gebouwen, behoud van centrumfunctie voor de lokale economie, bereikbaarheid en parkeergelegenheid, woningbouwopgave en een aantrekkelijke en biodiverse leefomgeving. Volgens de Vestingvisie zou het behoud en de versterking van het historische karakter gelijk op moeten gaan met de aanpak van deze megaproblemen. Concreet betekent dat bijvoorbeeld dat de aanpassing aan het veranderende klimaat mede kan worden bereikt door de waterkwaliteit in de stadsgracht op te krikken en de wallen te vergroenen. 'Met zo'n slimme aanpak omarmt Wageningen de uitdagingen van de toekomst zonder zijn afkomst te verloochenen.'

Strategische projecten

De Vestingvisie beschrijft een groot aantal mogelijke ingrepen. Vele daarvan kunnen vrij gemakkelijk en vrij snel worden gerealiseerd, het zogenaamde laaghangend fruit. Denk aan het aanbrengen van historiserende straatnaamborden en het herstellen van oude gevelreclames. Denk aan het behouden en restaureren van oude panden, wat al moeilijker ligt, maar af en toe heel fraai lukt. Maar de Vestingvisie mikt vooral op strategische projecten, waarvoor een lange adem nodig zal zijn, veel overleg om draagkracht te verkrijgen en zeker ook veel geld. Dat zijn de projecten die alleen maar uitgevoerd kunnen worden als ze slim worden ingeweven in de brede opgave om de stad toekomstbestendig te maken. De Vestingvisie werkt vier strategische opgaven uit.

Allereerst is daar de herinrichting van de stadsgracht, de bolwerken en de plantsoenen. Een stukje stadsgracht is in de jaren zestig gedempt, de bolwerken zijn onherkenbaar geworden en worden als parkeerplaats gebruikt, de plantsoenen missen echte kwaliteit voor ontmoetingen, een rondwandeling om de binnenstad is nog altijd niet mogelijk. Er ligt al een hele tijd een plan klaar voor het uitgraven van het gedempte stuk stadsgracht en het herstellen van de Bergbrug. De bolwerken Gevangentoren, Straelenstoren en Rijnbolwerk zouden autovrij

Het moet binnen afzienbare tijd mogelijk worden om per boot of schaats een 'rondje Wageningen' te doen, als de plannen van de Vestingvisie doorgang vinden. Foto Carleen van den Anker.

Omgevingsvisie

Twee jaar geleden staken de voorzitters van de Wageningse erfgoedclubs de koppen bij elkaar om meer gewicht in de schaal te kunnen leggen bij de gemeente. Dat was nodig, want er werd voor de zoveelste keer een kostbaar oud pand met sloop bedreigd en zij hadden het niet kunnen voorkomen. Dat moest voortaan anders.

De bevrogen bouwhistoricus Van Aller, bestuurslid van Wageningen Monumentaal, wist kort daarna erfgoedenthousiasten én ambtenaren van de gemeente warm te krijgen voor een studiereis naar Den Bosch. Ook de burgemeester als portefeuillehouder voor het erfgoed was van de partij. Hij had eerder (in Oud Wageningen) nog geklaagd dat de gemeentebegroting hem nauwelijks ruimte bood om leuke dingen voor het erfgoed te doen. Van hun reisje naar Den Bosch zijn de deelnemers verrijkt teruggekeerd. In de grote stad waren resultaten geboekt op het thema vestingstad waar het bescheiden Wageningen best van kon afkijken.

Intussen is het Netwerk Erfgoed Wageningen opgericht met zo'n vijftien aangesloten clubs, waaronder Oud Wageningen. Dit Netwerk treedt nu naar voren met zijn eerste werkstuk, de Vestingvisie. Het stuk is aangeboden aan de gemeenteraad, in het kader van de Omgevingswet. Die moet vanaf 2022 tientallen wetten overbodig maken waarmee nu nog de inrichting wordt bepaald van de stad en haar omgeving.

'Het bestuur van Oud Wageningen zou het toejuichen', zo zegt voorzitter Frits Huijbers, 'als de Vestingvisie ertoe leidt dat het historisch erfgoed een plaats krijgt in de Omgevingsvisie van de gemeente en een rol gaat spelen bij de ontwikkeling van de stad.' Wel wijst Huijbers erop dat Oud Wageningen 'een enigszins afstandelijke positie' inneemt. 'Ons doel is de historie van de stad in kaart brengen en daar voorlichting over geven. Onze zevenhonderd leden zullen niet allemaal hetzelfde denken over de relatie van erfgoed tot de grote problemen van deze tijd. Maar we willen wel graag dat zij over deze Vestingvisie meedenken, daarom gaan we er in de komende jaarvergadering aandacht aan besteden'.

gemaakt moeten worden, om weer een groene uitstraling te krijgen. Ook daarvoor is kort na WO II al een plan gemaakt. Zelfs de ondergronds nog aanwezige resten van de stadstorens zouden blootgelegd kunnen worden, een gedeeltelijke herbouw ervan zou dan niet ondenkbaar zijn.

Een *tweede langademig project* zou de kwaliteit van de stadsgracht zijn, hierboven al even aangetipt. Vooral in de zomer komt de gracht water tekort, dat dan vanuit het Binnenveld moet worden aangetrokken. Oorzaak is de hoge ligging van Wageningen, waardoor de stad nauwelijks water uit het achterland krijgt. Een tweede reden van het tekort zijn lekkages in de bodem, de gracht verliest water naar de Rijn toe. Ook de kwaliteit van het water is onvoldoende, omdat er te weinig doorstroming bestaat. Het waterschap wil de aanvoer van extra water eerder beperken dan vergroten, omdat het een natuurlijk functionerend watersysteem wil bereiken. Maar de Vestingvisie ziet nog mogelijkheden. Er zou een toevoer van regenwater aangelegd kunnen worden

bij een toekomstige scheiding van riool- en hemelwaterleidingen. Ook kan de bodem van de gracht met leem worden gedicht. Het moet binnen afzienbare tijd mogelijk worden om per boot of schaats een 'rondje Wageningen' te doen, aldus de Vestingvisie.

Dan *project nummer drie*, het verbeteren van de aantrekkingskracht van de historische binnenstad. De Grote Kerk is gerestaureerd en heringericht. De Markt heeft een duidelijke centrumfunctie, de na-oorlogse Delftse-Schoolarchitectuur is van grote schoonheid en wordt hoog gewaardeerd. Maar er is meer mogelijk. De toren van de kerk, eigendom van de gemeente, is nog niet gerestaureerd; die omissie zou alsnog goedge maakt moeten worden. De architectuur rond de Markt is door verrommeling minder zichtbaar, ze zou beter tot haar recht kunnen komen door krachtige afspraken met eigenaren en uitbaters van de panden. Iets dergelijks geldt voor de Hoogstraat en de zijstraten. Veel mooie gevels zijn weggestopt achter ooit noodzakelijk geachte modernisering. Die juweeltjes verdienen zichtbaar gemaakt en opgepoetst te worden. Daar zou een 'gevelfonds' bij kunnen helpen, zoals in andere plaatsen al is bewezen. De aantrekkelijkheid van de hele binnenstad zal worden versterkt als het middeleeuwse patroon van straten en stegen weer als een geheel kan worden beleefd door een daarop afgestemde inrichting.

Voor *het vierde project* heeft de Vestingvisie een nieuwe naam bedacht: het Vrijheidskwartier. Daarmee worden het 5 Meiplein en omgeving bedoeld, gemarkeerd door de (voormalige) aula van de universiteit en Hotel De Wereld. Er staat daar binnenkort een hoop te gebeuren, de aula krijgt nieuwe functies, het hotel wordt uitgebreid en er zijn plannen voor een culturele uitvalsbasis. Dit Vrijheidskwartier moet volgens de Vestingvisie de 'aanlandingsplaats' van Wageningen worden, waar bezoekers een introductie krijgen over de historie van de stad en haar bijzondere erfgoed en vanwaar de stad kan worden verkend, al dan niet onder begeleiding van deskundige gidsen. De inrichting van het Vrijheidskwartier moet daar dan wel op worden afgestemd, het moet een aantrekkelijke plek worden voor veelzijdige bijeenkomsten, ook in de openlucht.

Stad met geheugen

De plannen van de Vestingvisie zijn slechts haalbaar als ze een plaats vinden in de Omgevingsvisie. Die moet een beleid formuleren waarmee Wageningen de uitdagingen van de toekomst omarmt en tegelijkertijd zijn afkomst niet verloochent. 'Laten we op zoek gaan naar het bijzondere, het onderscheidende van Wageningen door te werken aan een stad met een geheugen, niet een demente stad zonder herinnering.'

Vader of moeder

Door
Sjaak Driessen

Sjaak Driessen was tot november 2018 directeur van de Bblthk. Nu omschrijft hij zichzelf als 'betrokken Wageninger'.

Jaarlijks ontmoet ik mijn broers tijdens de zogenoemde broersdag. Hoewel de onderlinge leeftijdsverschillen groot zijn worden ze met het verstrijken der jaren kleiner. We kunnen tegenwoordig terug- en vooruitblikken zonder elkaar in de haren te vliegen. We zijn ook 'spiritueel' en houden dan ook van spiritualiën. Die helpen ons om er vrijere gedachten op na te houden wanneer het verleden en de toekomst worden geduid. Dat kan dan over van alles gaan, van relaties tot politiek - lokaal, landelijk en de wereld. In onze ontmoeting onlangs was een van de onderwerpen of er sinds eind zestiger jaren in democratisch opzicht vooruitgang was geboekt. Ja, zeiden we. Anekdoten ter onderbouwing volgden. Zo trad in 1969 Armand, bekend van 'Ben ik te min', op in het patronaatsgebouw van ons geboortedorp in het zuiden. Hier zwaaide de pastoor met een verborgen arm van de burgemeester de scepter. Het optreden van Armand onttaardde in een slagveld, muzikaal en materieel. Het bewustzijn van de volksvertegenwoordigers – de gemeenteraad – werd er door wakker geschud. De geest was uit de fles en de raad was vanaf nu aan zet. De burgemeester als pater amabilis had afgedaan.

Terug naar mijn stad. In de zesendertig jaar dat ik hier woon en actief ben heb ik meerdere burgemeesters meegemaakt. Wat me zo te binnen schiet. De waarnemend burgemeesters sla ik daarbij over. Van Ketwich Verschuur belde me op een zondagmiddag over een gedicht van Baudelaire, of dat in de bieb aanwezig was. Hij had het nodig voor de raadsvergadering. Jager vroeg me in zijn werkkamer onder het genot van een sigaret – dat kon toen nog – waarom het kabelnetwerk in eigendom van de gemeente moest blijven. De bieb wilde dat – hij ook. Sala verschanste zich in mijn bijzijn – vergadering in klein comité – op de avond van de moord op Fortuyn in het gemeentehuis om de (internationale) pers niet te woord te hoeven staan. Een traumatische capitulatie. Met Pechtold was het de dag na de moord op Theo van Gogh meteen gelijk oversteken om de gemoederen in de stad te bedaren: een discussie met een volle zaal, die we samen leidden. Over de vertrekkende burgemeester niets dan goeds en voor de nieuwe: alle goeds.

Ik schep af en toe een beetje op over onze stad, vooral als ik erbuiten ben, dat wij in veel ontwikkelingen vaak vooroplopen. Zo niet in de zoektocht naar de nieuwe burgemeester. Die liet een ander beeld zien. In m'n verzamelde knipsels, papier en digitaal, over het profiel van de nieuwe burgemeester liep als een rode draad dat het ook een burgervader moest zijn. Een burgermoeder kwam ik niet tegen – oei. Vader of moeder, waarom heeft een volwassen stad zo'n ouder nodig? Heeft hier de emancipatie sinds de zestiger jaren geen enkele vooruitgang geboekt? Hebben onze volksvertegenwoordigers ons onvoldoende meegenomen in het cultiveren van een volwassen burgerschap? Of is het bewustzijn van deze mensen toch op een bepaald punt blijven steken? En wat te denken over onze kinderen, dat als je die vraagt wie de baas is in de stad je stevast te horen krijgt: de burgemeester. Het kan nog pregnanter: de kinderburgemeester, waarvan de daden in de jaarboeken worden bijgeschreven. Als ze straks op de middelbare school zitten, dan krijgen ze burgerschapskunde en wordt hun wel geleerd hoe het precies zit, wordt mij hier thuis toegeroepen.

Een stad, met een burgervader of burgermoeder, met ruim 38.000 kinderen. Ga d'r maar aan staan. *Grootbrengen door kleinhouden*, een boek van Lea Dasberg, daar moet ik aan denken. En nu maar hopen dat mijn eerstvolgende broersdag nog lang op zich laat wachten, opdat ik kan vergeten en in onze gezamenlijke terugblik zonder scrupules een beetje kan opscheppen over

Honderd jaar na het Rijnbad kon Wageningen eindelijk overdekt zwemmen

In 1869 kunnen de inwoners van Wageningen voor het eerst zwemmen in een heuse zweminrichting in de Rijn. In 1946 worden de eerste concrete plannen gelanceerd voor de bouw van een overdekt zwembad, waarmee na zo'n 80 jaar eindelijk het hele jaar door gezwommen zal kunnen worden. Hoewel elf jaar later wel een openluchtzwembad klaar is, duurt het tot 1968 voordat eindelijk een overdekt zwembad opengaat. Een kleine reconstructie.

Door Ron Wessels

Ron Wessels schrijft artikelen over de Nederlandse zwemhistorie op zijn website lezenoverzwemmen.nl. Zijn verzameling boeken, documenten en andere zwemitems vormt hierbij een bron van inspiratie.

Eerst kijken we even kort terug op de zwemgeschiedenis van Wageningen. Hoewel ook voor die tijd zeker al in de Rijn gezwommen wordt, opent in de loop van 1868 de Wageningse Badinrichting haar deuren. Het idee is niet van gemeentewege geïnitieerd, maar komt voort uit particulier initiatief. Vanwege de al dalende temperatuur van buitenlucht en Rijnwater kan pas in 1869 voor het eerst worden gezwommen in de nieuwe zweminrichting. Het is een wat groter bad met veel kleedhokjes en een duikplank. Dames en heren kunnen er op verschillende tijden terecht, strikt gescheiden. De vereniging 'Algemeen Belang' heeft een badbestuur benoemd dat ook de goede zeden bewaakt.

Dit eerste Rijnbad is gelegen bij het zogenaamde 'Kleine Veer', bij de Wolfswaard. Latere baden liggen bij het grote Lexkesveer. Elke winter wordt het zwembad versleept naar de haven van Wageningen om het te beschermen tegen kruierend ijs en om de nodige onderhoudswerkzaamheden te verrichten. Toch is het juist het losgeraakte ijs waar-

onder de inrichting bij het Lexkesveer in februari 1940 bezwijkt. Er wordt nog wel een nieuwe badinrichting gebouwd, maar die wordt tijdens de evacuatie van 1944-1945 'stukgeschoten, door den stroom meegesleurd en aan den Betuwschen oever in fragmenten neergesmeten', aldus de Arnhemsche Courant.

Kort na de oorlog opent het badbestuur in de buurt van de steenoven een strandbad, met toezicht, een afzetting met drijvers en palen, en een fietsenstalling. Door toenemende vervuiling van de Rijn wordt het echter steeds minder bezocht en na seizoen 1949 moet het door geldgebrek sluiten. Er wordt daarna nog wel in openbaar water gezwommen, maar voor het zwemmen in verenigingsverband is men aangewezen op zwembaden in de omgeving. Plaatselijke zwemvereniging De Rijn (opgericht in 1926) neemt zelfs het besluit om haar lidmaatschap bij zwembond KNZB op te zeggen en leidt vervolgens een sluimerend bestaan.

Plannen voor een 'Overdekte'

In 1946 begint na overleg tussen B&W en de Wageningse Sportbond een werkommissie met een onderzoek naar de haalbaarheid van een overdekte zweminrichting in Wageningen. Na dit

Het Rijnbad naast het Lexkesveer met vooroorlogse drukte. In de Tweede Wereldoorlog werd het tweemaal verwoest. Beeldbank Wageningen, collectie Oud Wageningen.

Advertentie voor de opening van het Rijnbad uit de Wageningse Courant van 26 mei 1870.

onderzoek wordt besloten dat aansluiting bij NV De Sportfondsen de beste manier is om het doel te bereiken. Deze vennootschap heeft gedurende de jaren 30 in een flink aantal Nederlandse steden overdekte baden gerealiseerd, die succesvol kunnen worden geëxploiteerd. Met de expertise van de NV, het systeem van spaarkassen – een vroege vorm van crowdfunding – en een indrukwekkend Comité van Aanbeveling moet dit ook in Wageningen mogelijk zijn. De f 50.000,- die het bestuur van de vereniging 'Algemeen Belang' heeft ontvangen als schade-uitkering voor het in de oorlog verwoeste Rijnbad en die het nu beschikbaar stelt voor het nieuwe zwembad, vormt een mooi startbedrag.

Het eerste idee is om: 'een eenvoudig doch doelmatig ingericht Overdekt Zwembad te stichten waarbij wij tevens rekening willen houden met de mogelijkheid deze inrichting op een later tijdstip, indien de financiële toestand het toelaat, uit te breiden met een open Zwembad'. Een inschatting van de bouwkosten en het opstellen van een exploitatiebegroting is in 1946 erg moeilijk, omdat de prijzen zo kort na de Tweede Wereldoorlog nog niet zijn gestabiliseerd. Als voorbeeld dienen andere steden met Sportfondsenbaden van ongeveer dezelfde grootte, zoals die in Venlo, Dordrecht en Amersfoort.

Bouwplannen voor het eerst uitgesteld

Drie jaar later, in 1949, is nog altijd geen paal de grond in gegaan. Aan het eind van dat jaar verschijnt een artikel in een streekorgaan waarin wordt uitgelegd waarom het Sportfondsenbad nog steeds niet is gerealiseerd. Bouwgrond is schaars in Wageningen en de terreinen die geschikt zijn voor de aanleg van een zwembad worden allemaal al door de Landbouwhogeschool als proefveld gebruikt. Wetenschappelijke belangen wegen zwaar en hoewel het college van bestuur niet onwelwillend is om een stuk grond af te staan voor de bouw van het zwembad, lukt het de gemeente niet om hierover op korte termijn concrete afspraken te maken. Indien deze grond niet vrijkomt, zal het oprichtingscomité zichzelf opheffen en komt het zwembad er definitief niet: 'Zwemmen wordt dan binnenkort een aangelegenheid, waarvan de Wageningers in de kranten leest. Waarvan hij hoort van Edenaren, Renkumers, Rhenenaren en Veenendalers. De toeloop naar de Rijn van ongeïmproviseerden zal toenemen. Het politietoezicht moge nog zo scherp zijn: ook verdrinkingsgevallen zullen toenemen.' En een studentenstad zonder zwembad is natuurlijk ondenkbaar.

Eindelijk een zwembad?

Er is alweer een jaar voorbij als het college van curatoren van de Landbouwhogeschool aankondigt dat er ruimte wordt vrijgemaakt voor de aanleg van sport-

velden aan het Spijk, in de onmiddellijke nabijheid waarvan volgend jaar een Sportfondsenbad kan worden gesticht. Vanwege de kosten is inmiddels het plan geopperd om eerst een openluchtbad te bouwen. Enkele spaarders zijn daar fel op tegen. Als zij eindelijk overtuigd zijn volgt in mei 1951 een nieuwe tegenslag. Minister van Financiën Piet Liefteinck en Gedeputeerde Staten verlenen de gemeente geen vergunning. Daarop besluit de gemeenteraad om het verleende krediet in te trekken. De zaak lijkt door pech te worden achtervolgd. Toch besluit het oprichtingscomité op verzoek van de gemeente om aan te blijven.

Weer twee jaar verder wordt een bouwtekening voor het nieuwe zwembad gepubliceerd in de Arnhemse Courant. Inmiddels is toch gekozen voor de bouw van een openluchtbad. Op 24 juli 1953 zal dit plan in de gemeenteraad worden behandeld. Er is inmiddels meer ruimte aan het Spijk beschikbaar. Architect Wesselo, specialist op het gebied van zwembaden, heeft gekozen voor een moderne opzet met een diep bassin, een instructiebad en een pierenbad. Daarnaast is er ruimte voor een zonneweide, die in de winter kan worden gebruikt als ijsbaan. Zonder verdere tegenslagen zal het bad in 1954 worden geopend. De plannen voor een overdekt zwembad verdwijnen voorlopig in de ijskast. Het comité van voorbereiding belegt een speciale propaganda-vergadering voor zwemmers, huidige en nieuwe spaarders om de plannen nader toe te lichten. De Arnhemse Courant is hoopvol: 'De tijd om de achterstand in te halen op zwembadgebied, is eindelijk aan-

Boven: Deze luchtfoto van het Lexkesveer en het Rijnbad werd in 1940 gemaakt door fotograaf/vlieger Piet Zeeman. Foto van Facebook Oud Wageningen.

Links: De Wageningsche Badinrichting in de Rijn bij het Lexkesveer, circa 1910. Beeldbank Wageningen, collectie Oud Wageningen.

Rechts: Afbeelding uit de wervingsbrochure voor Sportfondsenbad Wageningen. Collectie auteur.

Zwemabonnement voor het Sportfondsenbad uit 1966. Collectie Oud Wageningen.

gebroken. Hoe eerder men de zaak aanpakt, hoe beter: de mogelijkheden om Wageningen tot een zwemcentrum te maken zijn uitermate gunstig.'

'Magische krachten' verhinderen de bouw

Maar opnieuw is er tegenslag. Bij de bouw van het zwembad zou gebruik worden gemaakt van de DUW-regeling (Dienst Uitvoering Werken), ooit opgericht om na de Tweede Wereldoorlog werklozen nuttig werk te laten uitvoeren. In 1954 is de werkloosheid echter vrijwel geweken en wordt de regeling afgeschaft. De gemeente besluit vervolgens om zonder subsidie verder te gaan. Ze staat garant voor verdubbeling van het leningsbedrag en voor jaarlijkse exploitatietekorten. Maar vanwege de krapte op de arbeidsmarkt wil de overheid de uitvoering van grote werken tot een uiterste beperken en verleent zij het project niet de vereiste rijks-goedkeuring.

'Magische krachten verhinderen bouw zwembad Wageningen'; schrijft de Arnhemsche Courant op 16 april 1955. 'Het noodlot speelt een grillig spel met dit Wageningse bad, dat nota bene in de plaats moet komen van het in 1944 tijdens de oorlog verwoeste Rijnbad. Een schreeuwend gebrek voor jong en oud bestaat er aan het zwembad; toch staat men alweer voor een gesloten deur.' Gelukkig wordt in septem-

ber 1955 eindelijk de rijksgoedkeuring verstrekt en staat niets de bouw meer in de weg.

Eindelijk een zwembad

In 1957, elf jaar na de eerste aanzet om te komen tot een nieuw zwembad, wordt het openluchtbad geopend. Het heeft capaciteit voor 2000 baders. Maar eerst is er op 14 maart een bijeenkomst waarin mr. Bierenbroodspot van Sportfondsen Nederland NV, zoals de NV inmiddels heet, uitleg geeft over de financiële moeilijkheden ten aanzien van de exploitatie van zwembaden. Nog nooit was het zo moeilijk om voor een sluitende begroting te zorgen; sinds 1939 zijn de kosten vertienvoudigd. Dividenduitkering is dan ook voorlopig nog niet mogelijk. De aandelen kunnen worden omgeuild voor obligaties met drie procent rente. Daarnaast krijgen spaarders korting op abonnementen.

In de weken na de bijeenkomst wordt nog hard gewerkt door schilders, tegelzetters en andere ambachtslieden om medio mei het zwembad te kunnen opleveren. Ook de verkoop van abonnementen gaat van start. Sportfondsen Nederland heeft twee ervaren rotten naar voren geschoven: Inspecteur van de Sportfondsen, de heer P.H.J. Dogger, die ook de sportfondsenbaden van Arnhem, Nijmegen en Venlo onder beheer heeft, krijgt de leiding van het nieuwe Wageningse bad. Hij voert onder andere de gesprekken met de gemeente en met sollicitanten. De heer K. Rem, chef-instructeur van het sportfondsenbad in Zaandam, krijgt dezelfde functie in Wageningen. Daarnaast is hij bevoegd voor het geven van zwemles en het examineren van de verschillende zwemdiploma's. Zijn ervaring zal een enorme steun betekenen voor het verenigingsleven.

Officiële opening

Dan doet zich opnieuw een – zij het kleine – tegenvaller voor. De geplande opening op 18 mei 1957 kan niet doorgaan. Het is nog te koud en er zijn problemen met de zuiveringsinstallatie. Er is ook goed nieuws: er zijn al ruim 1300 abonnementen verkocht, terwijl de raming op zo'n drie- à vierhonderd lag. Op 23 mei gaat het zwembad alsnog open. De officiële opening is verplaatst naar 10 juli. Tegen die tijd zijn er al ruim 93.000 baden genomen.

'Wageningse gemeenschap kwam in bezit van modern zwembad', is te lezen in de Arnhemsche Courant van 11 juli 1957. Hierin wordt verslag gedaan van de opening op 10 juli 1957. De officiële openingshandeling is verricht door burgemeester De Niet. In zijn speech blikt hij terug op de lange en bepaald niet gemakkelijke voorgeschiedenis van het zwembad. Tevens hoopte hij dat het bad spoedig zal worden uitgebreid met een overdekte zweminrichting. Het Nederlands militair zevental gaf een demonstratie van een waterpolotraining en speelde daarna een wedstrijd tegen Neptunus Arnhem. Als afsluiting

gaven de meisjes van de Amsterdamse zwemvereniging Admiraal de Ruyter (ZAR) een kunstzwemshow. Met de opening van, wat in de volksmond al snel zwembad Rustenburg wordt genoemd, komt ook het verenigingsleven van zwemvereniging De Rijn weer tot bloei, niet in de laatste plaats door de zwemlessen onder de bezielende leiding van badmeester Rem. De zwemclub heeft in januari al een propaganda-avond gehouden, waarbij radioreporter en lid van de KNZB propagandacommissie Dick van Rijn aanwezig is.

Komt er een overdekt zwembad?

De bezoekersaantallen stijgen snel. Op 28 augustus 1959 feliciteert directeur Dogger de heer W.P. Mantel, die de 200.000e bezoeker is. In zijn speech geeft Dogger aan dat, gezien de hoge bezoekersaantallen, Wageningen en omgeving zeer zwem-minded zijn. In tegenstelling tot andere zwembaden zijn er naar verhouding meer zwemmers dan zonnebaders. Hij grijpt dit moment tevens aan om te benadrukken dat uit dit grote zwemanimo nu wel vast is komen te staan, dat de gemeente en de NV Sportfondsen de inwoners van Wageningen niet langer een overdekte zweminrichting mogen onthouden.

In 1962 geeft NV de Verenigde Sportfondsenbaden een obligatielening uit van maar liefst drie miljoen gulden. Directeur Bierenbroodspot geeft aan dat: 'de bouw van baden in ons land met kracht ter hand zal worden genomen'. Naast de bouw van een tiental nieuwe zwembaden, twee nieuwe openluchtbaden en de uitbreiding van negen bestaande zwembaden met een school- en instructiebad, staan ook een overdekt zwembad voor Wageningen en een belangrijke uitbreiding van Sportfondsenbad Maastricht op de wensenlijst.

Bouwoffensief

In 1967 is snel een aanpak nodig voor het indammen van de enorme stijging van de werkloosheid. De vakbonden dringen er bij de regering op aan om honderden miljoenen gulden vrij te maken voor de aanleg van wegen, schoolgebouwen, zwembaden, ontsluiting van recreatieterreinen en dergelijke. Er komen vele miljoenen beschikbaar, onder andere voor de bouw van een twintigtal zwembaden in het noorden van het land.

Geen moment te laat; bijna overal wordt geklaagd over het groot tekort aan zwembaden, maar ook aan andere sportaccommodaties. Deze bouwexplosie levert in 1967 maar liefst 45 nieuwe zwembaden op. In 1968 zullen zelfs 60 zwembaden worden gebouwd. De Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Nederlandse Sportfederatie (NSF) lanceren een plan om in de periode 1969 tot 1980 200 overdekte instructiebaden te bouwen. Staatssecretaris Kruisinga van Volksgezondheid juicht dit toe: 'Ik wil het van harte steunen voor zover dat in mijn vermogen ligt.'

Boven: Het complete zwemcomplex aan het Rustenburg met het open en het overdekte bad.

Foto van Facebook De Bongerd.

Het overdekte zwembad De Bongerd heeft ook een klein buitenbassin.

Foto van Facebook De Bongerd.

Eindelijk het hele jaar zwemmen

Het is daarom niet zo gek dat zonder veel ruchtbaarheid in de pers de bouw van het overdekte bad in Wageningen van start gaat. Prof. W.P.A. van Lammeren, voorzitter van de Raad van Beheer van Sportfondsenbad Wageningen en pleitbezorger van het eerste uur, slaat de eerste paal. Hij had al in 1946, als adjunct-directeur bij het Scheepsbouwkundig Proefstation, onderzoek gedaan naar de mogelijkheden tot stichting van een zwembad dat door middel van een schuifdak kon worden veranderd in een overdekt bad.

De bouw verloopt bijzonder voorspoedig en eind 1967 kan voor het eerst overdekt worden gezwommen in Wageningen. Op 28 februari 1968 opent burgemeester De Niet het zwembad. Daarmee komt na 22 jaar een einde aan een slepende kwestie. Precies 100 jaar na de opening van het eerste Rijnbad kunnen Wageningers het hele jaar zwemmen.

Ruim een half jaar daarvoor, op 22 mei 1967, is een tweede zwemvereniging opgericht: de Wageningse Watervrienden. Zij zullen onder andere een belangrijke rol gaan spelen bij het zwemonderwijs. In de eerste tien jaar van haar bestaan zal de club al zo'n 2000 zwemdiploma's uitreiken. Ook zorgt deze vereniging met haar reddingsbrigade voor de veiligheid tijdens watersportevenementen.

Het zwemcomplex aan het Rustenburg is nog 30 jaar de thuishaven voor zwemmend Wageningen. In 1998 wordt het gesloten. In hetzelfde jaar begint Wageningen met De Bongerd aan een nieuw hoofdstuk. Inmiddels is dit zwembad alweer ruim 22 jaar in gebruik.

IN GESPREK MET GEERT VAN RUMUND

Door Jan Mars

Als hij voor de foto de ambtsketen omhangt, zegt burgemeester Geert van Rumund: 'Eigenlijk is dit illegaal. Volgens het protocol moet je bij de ambtsketen een stropdas dragen.' Na bijna zestien jaar burgemeesterschap nam hij op 31 mei afscheid, vanwege de coronamaatregelen ruim een half jaar later dan gepland.

'Vijftien, bijna zestien jaar is best lang,' zegt Van Rumund. 'Veel burgemeesters blijven twee termijnen van zes jaar, daarna krijgen gemeentes vaak het gevoel aan iets nieuws toe te zijn. Maar ik kreeg de gelegenheid. In het algemeen heb ik prettige, betrokken reacties gekregen op mijn burgemeesterschap.'

Van Rumund groeide op in Zevenaar. 'Wageningen en Zevenaar lijken qua gevoel op elkaar. Ik vond veel herkenbaars: de uiterwaarden, de volksaard, hoe de Woageninger in elkaar steekt: een beetje mopperig maar wel loyaal, een mentaliteit van eerst zien en dan geloven, maar sociaal en warm. En de volkstaal lijkt op het Zevenaars. Mijn ouders waren er niet voor dat ik dialect sprak, maar met mijn vrienden praatte ik gewoon plat. Dankzij mijn representatieve taken kwam ik er hier ook mee in contact: met carnaval, bij sportevenementen, huwelijken en honderdjarigen. Dat maakt het ambt zo rijk: het stelt je in de gelegenheid leuke mensen te ontmoeten.'

In de jaren 90 ontstond het Knooppunt Arnhem-Nijmegen (KAN), waar Wageningen mogelijk een

rol in zou krijgen. Als wethouder in Nijmegen kwam Van Rumund daar in contact met Wageningen. En als universiteitssteden hadden Wageningen en Nijmegen natuurlijk gezamenlijke belangen. Bovendien woonde zijn dochter in Wageningen. 'Al met al leidde het ertoe dat ik me hier als een vis in het water voelde. Het was een gunst dat ik hier burgemeester mocht zijn.'

Van Rumund studeerde in de jaren 70 theologie in Nijmegen, maar zag een academische loopbaan in de kerkgeschiedenis niet zitten ('Daar ben ik te ongeduldig voor'). Via het jeugdwerk in Nijmegen raakte hij betrokken bij de plaatselijke politiek, eerst als fractiesecretaris van de PvdA, toen als gemeenteraadslid, en vanaf 1998 als wethouder. In 2005 werd hij burgemeester van Wageningen. 'Ik ben een sociaal-democraat in de traditie van Joop den Uyl, die een voorbeeld voor me was, die me gevormd heeft. Daar vond ik de bagage voor mijn burgemeesterschap.' Hij trad aan na jaren van bestuurlijk ongemak: een burgemeester die voortijdig vertrok na bonje met de gemeenteraad, een waarnemer die maar een jaar bleef, een burgemeester die al na anderhalf jaar elders een baan vond, en opnieuw een waarnemer die kort bleef. Van Rumund moest rust brengen. En dat deed hij. 'Ik ben liever burgervader dan burgemeester,' gaat hij verder. 'Mijn rol is mensen bij elkaar brengen. Ik ben geen jurist of bestuurskundige, ik ben een

verbinder. Ik vind het heel belangrijk open te staan voor iedereen, de dialoog te zoeken. De sociaal-democratie speelt daarbij op de achtergrond mee, maar veel mensen weten niet eens dat ik lid van de PvdA ben, en dat is ook goed. Ik ben er als burger-vader voor iedereen.'

Wageningen kent weinig echt hooglopende bestuurlijke controverses. 'De handhavingskant van het burgemeesterschap leidt sneller tot strenge dingen doen, en dat is hier zelden nodig. Toen die voetbalhooligans vorig jaar hier de stad der bevrijding kwamen vieren als protest tegen de coronamaatregelen, dat was de enige keer dat ik echt in die rol van handhaver moest optreden. Toen heb ik de ME het op laten lossen.'

'Het feit dat het burgemeesterschap een kroonbenoeming is, maakt mijn rol makkelijker,' zegt Van Rumund. 'Ik ben van iedereen, want er is niemand die op mij gestemd heeft. Drie keer heeft de Kroon, de koningin twee keer en één keer de koning, tegen mij gezegd: "Pas goed op de stad, je doet het in mijn opdracht". Daar ben ik trots op.'

Behalve als verbinder ziet Van Rumund voor zichzelf als burgemeester ook een rol in de ontwikkeling van een langetermijnbeleid: 'Ik ben als bestuurder heel geduldig en bereid af en toe een slag te verliezen om de oorlog te winnen. Op momenten kan ik doortastend zijn, maar vaak is het beter alles geduldig tegen elkaar af te wegen. Wageningen is een academische stad waar veel kennis over veel dingen beschikbaar is. Onderwerpen worden goed doordacht en intensief doorgesproken. Ik kan wel met mijn vuist op tafel slaan, maar dan denk ik tegelijk ook: waarom eigenlijk? En als je dat te vaak doet, werkt het ook niet meer.'

Die polderende houding, zoals hij het zelf noemt, past bij zijn rolopvatting van burgervader, een opvatting die gaandeweg gangbaar is geworden onder de Nederlandse burgemeesters. 'Een jaar of tien geleden ontstond de roep onder burgemeesters om uitbreiding van bevoegdheden. Er kwam een sheriff-achtige benadering op, waarin we allerlei taken erbij zouden krijgen. Die benadering is helemaal weggeëbd: algemeen is nu het idee dat burgemeesters voldoende taken en bevoegdheden hebben.'

Een burgemeester is voorzitter van de gemeenteraad, voorzitter van de wekelijkse vergaderingen van het college van burgemeester en wethouders (het dagelijks bestuur van de stad), en gaat over de orde en de veiligheid. En uitzonderlijk heeft Van Rumund ook sport en erfgoed in zijn portefeuille. 'In het college-akkoord kregen die wat weinig aandacht en dat vond ik zonde. Dus toen heb ik gezegd dat ik dat wel wilde gaan doen, op voorwaarde dat er niet op bezuinigd zou worden, want dan wordt het weer te politiek voor een burge-

meester. Vooral erfgoed vind ik heel leuk: al die verschillende clubs die zich daarmee bezighouden, allemaal op hun eigen manier en met hun eigen mensen – dat is ook goed, mits ze naar elkaar blijven luisteren.'

De gemeenteraad als hoogste orgaan in de gemeente kan rekenen op de haast onvoorwaardelijke bijval van de burgemeester: 'Als democraat ben ik fan van de raad. Daar draait het om, die geven de richting aan. En de Wageningse raad doet dat heel goed: prettig, open, doelgericht. Er zijn fundamentele verschillen tussen de raadsfracties, natuurlijk, daar heb je verkiezingen voor, maar er wordt in de vergaderingen open gedebatteerd op basis van inhoudelijke argumenten.' Hij noemt de eventuele uitbreiding van de stad: sommige partijen willen binnen de bebouwde kom blijven, anderen willen ook daarbuiten gaan bouwen. 'Dat is een ingewikkelde discussie, die verstrekkende gevolgen kan hebben. Maar die discussie wordt op inhoud gevoerd, niet op de persoon gericht.'

'Ik ben in de lokale democratie groot geworden,' zegt Van Rumund. 'Hier in Wageningen zie je die in actie. Er is hier een fijne gemeenteraad. Trouwens, ook in het college van B&W en onder de ambtenaren heb ik fijne collega's, die lokaal en betrokken de schouders eronder zetten.'

Het lijkt me heerlijk om een tijd niks te zijn

Van Rumund had zich voorgenomen om afgelopen november afscheid te nemen, na ruim twee periodes. De coronacrisis gooide roet in het eten: hij besloot nog een paar maanden aan te blijven om de aanpak in goede banen te leiden. 'Het is jammer dat wat ik het leukste aan het burgemeesterschap vind, de bezoeken en de openingen en de jubilea, dat die nu niet goed mogelijk zijn. Ik had ook gehoopt dat ik nog één keer een echte 4- en 5-meiviering zou kunnen meemaken, op dezelfde manier als voor corona, maar helaas.'

Sinds zijn afscheid op 31 mei is Van Rumund ambteloos burger. 'De afgelopen vijftien, bijna zestien jaar heb ik het goed naar mijn zin gehad hier, maar ik ben sinds 1994 in een openbaar ambt werkzaam geweest, dus het is wel eens tijd om er een punt achter te zetten. De eerste tijd ga ik van mijn vrijheid genieten. Ik heb me nooit hoeven forceren omdat ik bekend was, maar iedereen kende me natuurlijk als de burgemeester. Het lijkt me heerlijk om een tijd niks te zijn, zonder structurele verantwoordelijkheden. Ik heb veel liefhebberijen en hobby's, dus ik ga me zeker niet vervelen.'

Lange tijd werd in Nederland door Monumentenzorg de kleur 'monumentenblauw' of 'monumentengroen' voorgeschreven voor het schilderen van deuren, luiken en kozijnen. Dat gold voor veel oude monumenten. Zo'n advies werd eerder verstrekt op basis van een vertrouwd beeld dan dat het de uitkomst was van een analyse van het gebouw in zijn tijd.

Stapsgewijs van modern wit naar historisch verantwoord geel

Door Maarten van den Wijngaart

Maarten van den Wijngaart is beleidsadviseur cultuurhistorie bij de gemeente Wageningen.

Na de Tweede Wereldoorlog stond de groeiende populariteit van wit als afwerkingslaag voor hout- en pleisterwerk een historische benadering in de weg. Historische kleuren voldeden niet meer aan de veranderende smaak die moest aansluiten bij een opkomend gevoel van een moderne tijd. Daar paste wit bij. De constatering van deze tijdgebonden trends is feitelijk niets nieuws, als je ziet dat nu de kleur antraciet geleidelijk het straatbeeld binnendringt. Geschiedenis wordt geschreven door veranderingen.

Aanleiding

Aanleiding voor het schrijven van dit artikel waren de geplande schilderwerkzaamheden voor het gebouw 't Venster en het voormalige postkantoor, dat deel uitmaakt van het stadhuis aan de Markt. Beide panden behoren tot het gemeentelijk bezit. Voor het gemeentelijk domein cultuurhistorie was dit het moment om af te rekenen met de solitaire kleur wit in de gevels. Kleurhistorisch onderzoek zou dan wel eerst antwoord moeten geven op de vraag wat die oorspronkelijke kleuren zijn geweest.

In het eerste deel van dit artikel wordt beschreven hoe een professioneel bureau dit onderzoek naar historisch kleurherstel uitvoert. Het tweede deel laat vanuit een geheel andere benaderingswijze zien hoe ook met gebruikmaking van diverse aanwijzingen uit het veld op praktische wijze een aanvaardbaar resultaat kan worden bereikt.

Wilhelminaweg 1 en 3

't Venster vormt samen met de conciërgewoning en het gebouw 'Gymnastiek en Teekenen', een rijksbeschermd schoolgebouwencomplex, de voormalige rijks-HBS. Wilhelminaweg 1 en 3 dateren uit 1897. Wilhelminaweg 5, nu in particuliere handen, kwam in 1909 gereed. De drie gebouwen zijn in neorenaissancestijl opgetrokken en ontworpen door architect Jacobus van Lokhorst die voor Wageningen geen onbekende is. Van zijn hand zijn

Voorgevel van 't Venster, dat evenals het postkantoor in historische kleuren is geschilderd door Peters van Ton uit Wageningen. Foto auteur.

ook gebouwen op Duivendaal te vinden en hij ontwierp het schuin tegenover 't Venster gelegen voormalige Instituut voor Plantentaxonomie (gebouw met de Klok).

De conciërgewoning als voorbeeld

De conciërgewoning leende zich het best voor het kleurhistorisch onderzoek. Het pand is klein en door de tijd heen minder intensief gebruikt en wellicht daarom minder vaak geschilderd. De kans om hier oude afwerkingslagen tegen te komen werd daarom hoger ingeschat. De opzet was ook dat de resultaten uit het onderzoek, een nieuw kleurenpalet, voor de drie gebouwen zouden gaan gelden, omdat ze stilistisch en functioneel een eenheid vormen.

Gezien dit grotere belang was de inschakeling van

een gespecialiseerd bureau zeer gewenst. Aan Wevers & Van Luipen uit Utrecht werd de opdracht verleend om kleurverkenningen op het gebouw te maken door middel van zogeheten kleurentrapjes en door het verrichten van microscopisch onderzoek. Bij deze verkenning diende de onderzoeker zich hoofdzakelijk te richten op het exterieur. Met het oog op de toekomst en mogelijk nieuw gebruik werd echter ook gevraagd drie kleurentrapjes op te zetten in het interieur. Tot slot zou een steekproef op twee raamkozijnen in het gebouw 't Venster worden gedaan als controle van de bij de conciërgewoning verkregen onderzoeksresultaten.

Het kleurhistorisch onderzoek

Met behulp van een scalpel wordt de gelaagdheid van een verfpakket op het houtwerk of metaal vrijgelegd. In een kleurentrapje onderscheiden de opeenvolgende verfbeurten zich door de afwijkende kleuren. Door het nemen van een verfmonster wordt dit stratigrafische onderzoek microscopisch nog eens exacter bestudeerd. Hieruit komt een nauwkeurige samenstelling van de verflagen te voorschijn waaruit bijvoorbeeld kan worden afgelezen of er met lijnolie is geschilderd of een moderne verf op alkydbasis is toegepast. Lijnolie werd tot ruwweg midden zoe eeuw toegepast waarna synthetische verven het overnamen. De constatering met welke verf je te maken hebt, levert dus directe kennis van de relatieve ouderdom van het schilderwerk op. Worden bij het afkrabben van de verf tot op het kale hout geen lijnolie-verflagen aangetroffen, dan is met zekerheid te stellen dat het hout eerder is kaalgehaald. De afwerkingslagen zullen dan van jonge datum zijn. Ontbreekt daarnaast een historische profilering op het houtwerk dan is het kozijn mogelijk een keer in zijn geheel vervangen.

Met de afronding van het onderzoek aan de Wilhelminaweg konden enkele conclusies worden getrokken. Er zijn zo'n twintig kleurentrapjes gemaakt op cruciale delen van de gevels en het dak. Algemeen kan worden gesteld dat veel houtwerk was kaalgehaald en dat de jongste afwerklaag veelal uit een naoorlogs verflagenpakket bestond. Op de kozijnen kwamen verflagen op alkydbasis voor met nuances van steengrijs en een gelige Bentheimerzandsteenkleur; op het raamhout werden afgeleiden van groen gevonden. Op zeven plaatsen is het gebruik van lijnolieverf als afwerkingslaag vastgesteld. In het interieur was dat op alledrie de onderzochte plekken het geval. En daaruit weten we nu ook dat er houtimitatie op verwerkt was.

Gemiddeld werd een verflagenpakket aangetroffen van zo'n zes lagen. Alleen bij de voordeur week dit beeld sterk af door tien verflagen met enkele gronderings- en afwerkingslagen. Een gronderingslaag

wijst veelal op de introductie van een nieuwe kleur. De eerste drie en dus vroegste kleuren die voorkwamen op de deur en lijnolie bevatten, waren van oud naar nieuw donker olijfgroen, lichtgrijs/lavendel en blauw/petrol. Hoewel de olijfgroene kleur als oudste afwerkingslaag niet meer werd aangetroffen op het overige raamhout is toch aannemelijk dat we hier te maken hebben met de oorspronkelijke kleur. De kleur kwam namelijk ook nog voor op de gootklossen. Hoewel het een afwijkend onderdeel is, draagt het bij aan het bewijs als we aannemen dat de kleur binnen het systeem van het schilderen van alle houten onderdelen past. In de hypothese van olijfgroen als oorspronkelijke kleur zijn toch ook de afwerkingslagen in alkydverf betrokken. Het hout is weliswaar kaalgehaald maar in de opeenvolgende schilderbeurten zijn de nuances van groen consequent voortgezet naar de heersende smaak, tot in de huidige tijd. Zwart-wit fotos van vlak na de bouw tijd ondersteunen het vermoeden dat de donkere nuanciering van het raamhout overeenkomt met een donkere kleur (groen) en de lichte nuance op de kozijnen met de gekozen Bentheimerzandsteenkleur. Het onderzoek heeft ook van deze laatste kleur geen harde bewijzen gevonden. Wel kwam de kleur op diverse plekken voor, maar niet in lijnolie. Maar de keuze voor deze gele kleur wordt aannemelijk en overtuigender als die wordt gezien in harmonie met de gele verblendssteen die als speklag in alle gevels aanwezig is. Ook hiervoor leveren de zwart-wit foto's ondersteunend bewijs.

Van de vele plekken die zijn onderzocht noem ik er nog drie. Op de voordeur bevindt zich een smeedijzeren deurrooster dat net als de deur middenblauw was geschilderd. Het opgezette kleurentrapje legde een sterk variërend aantal kleuren bloot. Maar het was niet verrassend dat de onderste kleur,

Een zogenaamd kleurentrapje ontstaat door het steeds verder met een scalpel wegkrabben van de verflagen. Het bovenste vlakje (6) is de meest recente laag, nummer 1 toont het kale hout. Foto auteur.

Twee schilders van Oostveen meester-schilders uit Velp leggen de laatste hand aan het nieuwe schilderwerk op Wilhelminaweg 3. Foto Carleen van den Anker

die lijnolie bevatte, kachelzwart was, wat beantwoordt aan de traditie om deurroosters zwart te schilderen.

Nog niet genoemd is de aanbouw aan de achterzijde van de conciërgewoning. Die is van vlak na de bouwtijd en uitgevoerd in een soort chaletstijl. De drie kleurentrappen die hier zijn gezet, wijzen alle op naoorlogse gradaties van gele en witte alkydverven.

Bij het onderzoek van de dakkapellen en gootlijst werd de onderzoeker aangenaam verrast. In lijnolieverf werd als oudste laag een hardsteengrijze kleur vrijgelegd. Die kleur kon voetstoots worden overgenomen, omdat die past in de traditie waarin die onderdelen in kleur afstemming zoeken met de leien op het dak.

Nadat beide panden zijn geschilderd is duidelijk hoezeer de architectonische onderdelen en de kleuren met elkaar samenhangen. De gebouwen hebben hun historische identiteit terug en laten dat met verve zien.

Het oude postkantoor

Net als bij 't Venster en de conciërgewoning deed zich bij het oude postkantoor een ongemakkelijk gevoel voor bij het zien van de kleur wit die niet paste bij de rest van de gevel. Dit deel van het artikel gaat in op een heel ander proces dat tot de kleuraanpassing heeft geleid. Een vondst ten tijde

van de verbouwing van het stadhuis in 2015, leverde het bewijs voor de kleurkeuze.

Het oude post- en telegraafkantoor aan het Raadhuisplein werd in 1898 ontworpen door rijksbouwmeester C.H. Peters en werd opgetrokken in een stijlmix van neorenaissance en neogotiek. Tegenwoordig vormt het gemeentelijk beschermde monument samen met drie gebouwdelen uit verschillende tijden het stadhuis. In het vernieuwbouwplan van 2015 ging men aanvankelijk uit van sloop van een aanzienlijk deel van ondermeer het postkantoor. Een radicale bijstelling van het plan door de geslaagde oppositie van twee commissies voorkwam gelukkig de uitvoering van dit idiote idee.

Toch had de sloop van een naastgelegen gebouwdeel een spectaculaire verrassing in petto. Om in het interieur een centrale hal te realiseren was het deels neerhalen van een uitbreiding aan de achterzijde uit 1920 onvermijdelijk. De buitenmuur bleek koud tegen de zijmuur van het naastgelegen postkantoor geplaatst te zijn. Met het wegnemen van die buitenmuur kwam daar een volledig behouden venster op de verdieping van het postkantoor tevoorschijn.

De vondst van een onbekend venster was op zichzelf al een verrassing. Maar zeker zo sensationeel was dat het authentieke kleurenpalet donkergroen op het raam en geel op het kozijnhout, in combinatie met het intacte lichtgroen gekleurde glas nog aanwezig was. Aan de binnenzijde, de zijde van het interieur van het postkantoor vertoonde het kozijn een grijsig lichtgroene afwerkingslaag.

Daarmee waren in een klap de kleuren van zowel het exterieur als het interieur bekend. Vrijwel direct werd duidelijk dat deze vondst kon dienen als bewijsmateriaal om bij de eerstvolgende schilderbeurt de kleur van de kozijnen van het postkantoor aan te passen. Het schilderen van het exterieur vormde echter geen onderdeel van de vernieuwbouwopdracht en dit plan zou daarom nog zes jaar moeten wachten.

v.l.n.r.: Tijdens de renovatie van het stadhuis kwam door het slopen van een muur een compleet venster met kozijn tevoorschijn in de zijgevel van het postkantoor. Foto auteur.

Het uitgenomen kozijn is doorgezaagd en toont in doorsnede de profilering van het houtwerk. Onder de getande loodslab gaat een intensere kleur geel schuil. Foto auteur.

De interieurzijde van het kozijn toont de grijsig lichtgroene afwerkingslaag. Foto auteur.

Offerte

Als voorwaarde in de offerte was opgenomen het schilderen van het exterieur en 'schilderen als bestaand'. De achtergevel die binnen de nieuw ontworpen stadhuishal valt en in een eigen kleuropvatting overwegend wit was uitgevoerd, viel buiten de opdracht. De omschrijving schilderen als bestaand betekende feitelijk dat de pas werd afgesneden om nieuwe, of in dit geval oude, kleuren op de gevel te introduceren. Het schildersbedrijf en het gemeentelijke team Gebouwenbeheer als opdrachtgever, waren echter bereid om de offerte en de werkzaamheden op dit onderdeel alsnog aan te passen.

Dat betekende echter wel dat onder tijdsdruk een onderzoeksvraag en methode moesten worden geformuleerd. Want, is het wel verantwoord zo maar van een toevallig ontdekt venster de kleuren over te nemen als enige bewijs voor veronderstelde oorspronkelijke kleuren? Schriftelijke bronnen over toegepaste kleuren ontbreken veelal en nu ook. Op bouwtekeningen worden evenmin kleuren vermeld. Maar dat de kleur geel op het ontdekte kozijn geen toevalligheid is, werd vrij snel duidelijk bij een blik op de voorgevel van het postkantoor. Onder de daklijst bevindt zich een boogfries met gele verblendsteen als achtergrond. De kleurkeuze groen op het raamhout in de gevel kon ook worden verklaard vanuit een bewust gezochte esthetische samenhang met het oorspronkelijke lichtgroen gefinte glas.

Daar zou het niet bij blijven. In dit proces zouden ook over de kleurafwerking van andere onderdelen, zoals dakkapellen en daklijsten, uitspraken moeten worden gedaan. Daarvoor was de inzet van bronmateriaal en een praktische benadering noodzakelijk.

Architect Peters heeft als rijksbouwmeester rond 1900 in het gehele land vele postkantoren ontworpen. In Arnhem bevindt zich een rijk geornamenteerd hoofdpstkantoor van zijn hand. Daarom lag een bezoek aan dit nog niet zo lang geleden opgeknapte postkantoor voor de hand. Het zien van eveneens geel kozijnhout en donkergroen geschilderd raamhout leverde de voldoening dat het vermoeden over de oorspronkelijke Wageningse kleuren juist was. Het toegepaste geel was weliswaar intenser van kleur dan op het Wageningse kozijn maar dat kan door veroudering worden verklaard. De kleur groen kwam wel overeen. Het Arnhemse kleurenpalet zal gezien het historische belang van het gebouw zeker ook tot stand zijn gekomen na een kleurhistorisch onderzoek.

Behalve naar de gevels en de kozijnen van het Arnhemse postkantoor diende de aandacht ook uit te gaan naar de geheel grijs geschilderde dakkapel-

Voorgevel van het postkantoor dat deel uitmaakt van het stadhuis aan de Markt.
Foto auteur.

len op het met leien bedekte dak. De dakkapellen bleken identiek aan die op het Wageningse gebouw. Hoewel bekend is dat rond 1900 dakkapellen in combinatie met leien vaak grijs werden geschilderd, mocht ook deze waarneming niet kritiekloos worden opgevolgd en gekopieerd naar het Wageningse. Ter verificatie werden oude zwart-wit fotos bestudeerd van het Wageningse postkantoor. Die toonden aan de voorzijde van de dakkapellen een heldere rand van het kozijnhout rond donkergekleurd raamhout. De kleurtonen grijs en wit kwamen dus niet overeen met de Arnhemse situatie van geheel grijze dakkapellen. Pas bij nadere bestudering van de foto bleek dat het Wageningse dak was belegd met dakpannen. Daarmee werd duidelijk dat de dakkapellen in Wageningen niet geheel grijs geweest zullen zijn, omdat de combinatie met leien ontbrak. Op het postkantoor in Wageningen liggen rode gebakken Bouletpannen. Deze dure en welgevormde pannen sluiten goed aan bij de architectuurstijl van de voorgevel van het gebouw met zijn rijke toepassing van gebakken profielstenen die de voorgevel zijn voornaamheid geven.

Na de vaststelling dat alle onderzochte mogelijkheden wezen op de oorspronkelijke kleurcombinatie groen-geel in de gevel, zijn als afronding van het onderzoek met behulp van een kleurenwaaier de passende kleuren voor de gevel uitgezocht. Na een proefopstelling op het kozijn is het kleurenpalet definitief gemaakt.

Over smaak en historie

Uit de hier besproken onderzoeken is naar voren gekomen dat met de gemaakte kleurkeuze de oorspronkelijke situatie dicht wordt benaderd. Ook in een op kleur gespecialiseerd technisch onderzoek moet rekening worden gehouden met een mate van verschraling van de kleuren door veroudering. De nieuwe kleur steekt nu nog hard af tegen de huidige vervuilde gevels van beide gebouwen. Over smaak valt echter niet te twisten. De kleurkeuze en de intensiteit van de kleur zijn een benadering van de historische situatie. Uiteindelijk is het oproepen van dit historische tijdsbeeld binnen Monumentenzorg de belangrijkste overweging geweest.

'Faust' op de fiets

Museum De Casteelse Poort en Stadsmuseum Rhenen hebben een historisch fietsrouteboekje ontwikkeld over de voedseltransporten van operatie Faust. Deze bevoorradingsoperatie over de weg richting het hongerende westen werd door geallieerden en Duitsers overeengekomen in het Akkoord van Achterveld. Van 2-10 mei 1945 reden tweehonderd militaire trucks dagelijks af en aan richting Utrecht vanwaar het voedsel verder werd gedistribueerd over bezet West-Nederland. De historische fietsroute van negen kilometer leidt van het Wageningse museum naar het Rhenense. Onderweg passeer je de Grebbeberg met een deel van de Grebbelinie en ook boerderij Noda aan de Nude, waar de coördinatie van operatie Faust plaatsvond. Het boekje is te koop in beide musea en bij Hotel De Wereld. Van het bedrag gaat 1 euro naar voedselbank Neder-Veluwe. Na de zomervakantie start een scholenproject voor de groepen 8, gekoppeld aan de herdenking van operatie Faust. *CvdA*

Veeneiken 'terug' in Binnenveld

Het werk aan de nieuwe natuur in de Binnenveldse Hooilanden heeft een kunstzinnige afronding gekregen van de Rhenense beeldhouwer Bertus Haverkort. Hij heeft naast de Grifft zeven in het gebied gevonden eikenstammen rechtop gezet als waren het totempalen uit langvervlogen tijden. Een vergelijking met het Engelse Stonehenge dringt zich op. De kunstenaar, die afgestudeerd is aan de Wageningen Universiteit, heeft in tropische landen veel ervaring opgedaan met de raakvlakken van oude culturen en natuur. De eikenstammen, waarover in het vorige nummer van dit blad uitvoerig is bericht, zijn rond de zeventienduizend jaar oud. De zeven stammen

van het kunstwerk verwijzen naar die leeftijd. Ze zijn door de kunstenaar in een halve cirkel opgesteld, daarmee ook verwijzend naar de Kromme Eem, het riviertje dat met de overige nieuwe hooilandnatuur weer tot leven is gewekt. Het kunstwerk is goed te zien vanaf het fietspad langs de Grifft en van dichtbij te bekijken vanaf het nieuwe voetpad dat begint bij de fietsbrug. *PA*

Podcastserie Tante Zwaan

Loes Masselink en Didi de Vries van De Buitenband maken een podcastserie over hun zoektocht naar de geschiedenis van Zwaantje Bosman, die woonde op de Wolfswaard. In haar huis vonden tijdens de Tweede Wereldoorlog verzetsactiviteiten plaats. Wist ze daarvan? Wat was haar rol? De podcast is te beluisteren op www.debuitenband.nl. Heeft u aanvullende informatie over Zwaantje, dan wordt het zeer op prijs gesteld als u even mailt naar tantezwaan@debuitenband.nl. *CvdA*

Dassenbos wordt monument

De gemeenteraad heeft in april j.l. een motie aangenomen om het Dassenbos aan te wijzen als gemeentelijk monument. Een grote meerderheid – alleen de VVD stemde tegen – zag het belang van het Dassenbos als enig overgebleven broekbos in de gemeente. Gewezen werd ook op het unieke eeuwenoude rabattencomplex. De raad wil dat met deze monumentenstatus verdere aantasting voorkomen wordt. In de aangenomen motie wordt verwezen naar het artikel in Oud Wageningen 46-2 (2018). *CvdA*

Monument Sahara verfraaid

In maart j.l. is een parkbank geplaatst en een nieuwe tegelvloer aangelegd bij de monumentale steen die in september 2019 is onthuld op het Ericaplein in de Sahara. Dit monument voor de slachtoffers van het bombardement van de wijk op 17 september 1944 is tot stand gekomen op initiatief van Jola Gerritsen en Bart van Aller. In het voorjaar is ook passende beplanting aangelegd en op het monument komt een bescheiden informatiepaneel. *CvdA*

Archeologische beleidskaart

In zijn vergadering van 12 april heeft de Wageningse gemeenteraad een nieuwe archeologische beleidskaart vastgesteld. De oude, uit 2008, was aan herziening toe vanwege nieuwe voorschriften en technieken. Gemeenten moeten bij werkzaamheden in de bodem

rekening houden met bekende dan wel verwachte archeologische waarden. De beleidskaart is daarbij een hulpmiddel. De gemeente Wageningen kent een grote variatie in oude landschappen, waar vaker archeologische resten te vinden zijn die bescherming verdienen. In principe worden deze archeologische objecten in de bodem behouden. Aanknappend bij de archeologische kaart besloot de raad een inventarisatie te laten opmaken van archeologische resten uit de Tweede Wereldoorlog. De raad vond dit passen bij het imago van Wageningen als Stad van de Bevrijding. *PA*

Toch jaarlijks defilé

Minister Bijleveld van Defensie is teruggekomen op haar eerder aangekondigde besluit om slechts eens in de vijf jaar logistieke ondersteuning te verlenen aan het Wageningse 5 mei-defilé. Het Nationaal Comité Herdenking Capitulaties 1945 is blij dat de voor een goed verloop onontbeerlijke manschappen en materieel toch weer ieder jaar zullen worden ingezet. Ook Wageningse betrokkenen, waaronder directeur Westerhoud van Wageningen 45, halen opgelucht adem. Het vooruitzicht van slechts eens in de vijf jaar een defilé is voorlopig opnieuw afgewend. In 2009 kondigde het ministerie al eens aan te stoppen met de ondersteuning. Ook toen werd het besluit onder grote maatschappelijke druk teruggedraaid. *CvdA*

'Heerlijke vergezichten'

Met de vaststelling van de Cultuurhistorische Waardenkaart op 26 april j.l. heeft de gemeenteraad een belangrijke stap gezet voor behoud van de markante kenmerken van het landschap en de stad. Deze zijn beschreven in een uitvoerige studie en zeven geografische kaarten. De gemeente dient bij ruimtelijke ontwikkelingen te sturen op bescherming en versterking van juist de karakteristieke kenmerken die in de loop van de historie zijn ontstaan en die de basis leggen voor de verdere ontwikkeling van stad en landschap. De Cultuurhistorische Waardenkaart is een imposant en bijzonder boeiend werkstuk, dat laat zien waar en hoe de kenmerkende waarden aanwijsbaar zijn in de bebouwde kom en het buitengebied en vooral hoe deze in onderlinge wisselwerking zijn ontstaan. De titel 'Heerlijke vergezichten zijn er te genieten', doet vermoeden dat ook de auteurs gecharmeerd zijn van de Wageningse waarden. De studie is via de website van de gemeente te bereiken. *PA*

WAGENINGEN OP HET DOEK

Wageninge uijt de wijlanden te sien

Door Saskia Werner

Saskia Werner is kunsthistorica en werkzaam bij museum De Casteelse Poort. Zij schrijft voor dit blad een serie beschouwingen over Wageningen in de schilder- en prentkunst.

Hendrik Hoogers tekende in 1785 dit gezicht op Wageningen. Op de achterkant schreef hij wat het is: Wageninge uijt de wijlanden te sien. De tekening laat zich makkelijk lezen. We kijken vanuit het zuiden naar de stad. Op de voorgrond zien we een idyllisch tafereel van twee jonge boerenvrouwen, de één staat en de ander koelt haar voeten in een waterplas. Waarschijnlijk is zojuist de koe gemolken, want achter de staande vrouw staat een kan, die lijkt op de koperen kannen die in de achttiende eeuw gebruikt werden voor het vervoeren van melk. Rechts zijn waterlelies te zien en een bloeiende lisdodde. De weerspiegeling is matig weergegeven. De zon staat hoog, dat zie je aan de korte schaduwen van de paarden. Het zal hoog zomer zijn en rond het middaguur. Verderop staat nog een koe, maar het meest opvallend is het groepje van vijf elegante paarden. Dit zijn geen werkpaarden, maar paarden voor de koets.

Hoogers heeft hier zijn technische tekenvaardigheid getoond door te kiezen voor een ingewikkelde ordening met moeilijk perspectief. Hij is er niet helemaal goed uitgekomen in het neerzetten daarvan. De compositie is eenvoudig opgebouwd met de scène op de voorgrond, de paarden in het midden en in de verte nog wat bomen en het stadsprofiel van Wageningen. We zien links het nog steeds bestaande theekoepeltje en een vierkant tuinhuisje aan de zuidkant van de gracht, Huize Torck, de Grote Kerk op de Markt en rechts de Rosendaalse Huizen en het Bassecour.

Omstreeks de tijd van Hoogers zullen er in de stad nog enkele boerenbedrijven zijn geweest. De vrouwen hebben waarschijnlijk over wat nu het Spijk heet de weilanden bereikt. Vroeger heette het Spijk het Melkpad, zo genoemd vanwege het gebruik van de boeren, die hun melkvee in de uiterwaarden lieten grazen en de melk over dit pad weer naar de stad brachten.

Hendrik Hoogers was een man met veel talenten. Hij was kunstenaar, ondernemer en politiek actief in zijn stad. Hij groeide op in Nijmegen, waar zijn

familie een leerlooiersbedrijf had. Ooit zou hij dit bedrijf overnemen, dat was onontkoombaar, maar hij heeft zich lange tijd kunnen verdiepen en uitleven in zijn interesse in kunst. Een gedegen kunstopleiding heeft hij niet gehad, hij heeft zich het kunstvak zelf eigengemaakt.

Zijn vriendschap met leeftijd- en stadsgenoot Roeland van Eijnden (1747-1819) bracht hem in contact met kunstbeoefenaars. Van Eijnden was naast ambtenaar ook kunstenaar en kunsthistoricus. In 1773 betrok Hoogers met zijn vrouw Hermijna Tack (1746-1779) een eigen huis in Nijmegen en ze begonnen een kunstkring. Het was in die tijd in gegoede kringen niet ongebruikelijk om zich bezig te houden met kunst en wetenschap en genootschappen op te richten. Hoogers organiseerde steeds meer bijeenkomsten met kunstenaars en wetenschappers uit Nijmegen. Zijn stiefvader Jan Broestershuysen, die ook geïnteresseerd was in kunst, zal hem deze bezigheden gegund hebben, want werkzaam in het leerlooiersbedrijf was Hoogers nog niet echt.

In 1779 stierf zijn vrouw. Hij hertrouwde in 1781 met de Wageningse Cornelia van Ommeren (1761-1839). Zijn stiefvader stierf in 1789 en Hendrik nam op 42-jarige leeftijd het bedrijf over. De tijd om alle aandacht aan de kunsten te geven was toen voorbij. Hendrik Hoogers is bekend om zijn tekeningen van Nijmegen en omgeving. Er werd in zijn tijd niet zo lovend over zijn kunstenaarschap geschreven. Toch kreeg hij in 1801 een gouden erepenning van de Maatschappij Felix Meritis voor het best getekende Hollandse landschap. En in 1805 werd een andere tekening bekroond.

Zijn grootste verdienste is dat we door zijn werk een beeld krijgen van zijn tijd. Zijn tekeningen zijn natuurgetrouwe weergaves van het landschap, de architectuur en mensen. Hoewel die laatste vaak geromantiseerd zijn toegevoegd.

Gegevens kunstwerk/ <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.225679>

Schilderij boven:
Hendrik Hoogers
(1747-1814)
Gezicht op Wageningen,
1785
Tekening met potlood,
pen en penseel
173 mm x 237 mm
Rijksmuseum Amsterdam

Toen was duurzaamheid al heel gewoon

Na een onderbreking van enkele jaren is er weer sprake van bedrijvigheid op de oostelijke hoek van de Geertjesweg en de Nobelweg. In september 2020 opende supermarkt Jan Linders er zijn deuren. Bijna een eeuw geleden streek op deze plek de van oorsprong Apeldoornse koopman Arie van Vemde neer, om er zijn 'Eerste Wageningsche Lompen- en Metaalhandel' tot volle wasdom te brengen. Duurzaamheid en circulaire economie waren toen nog onbekende termen, maar hergebruik van materialen was vanzelfsprekend en leverde wat op.

Door Petra Leenknecht

Petra Leenknecht is assistent-archivaris bij het Gemeentearchief in Wageningen.

De omgeving Geertjesweg was niet de eerste locatie waar koopman Arie van Vemde zijn bedrijf voor ogen had. Deze handelaar vroeg al begin 1919 om vergunning tot oprichting van een bewaarplaats en sorteerderij in lompen, beenderen en vellen aan de toenmalige Rustenburgersteeg. B&W wezen deze aanvraag af, maar Van Vemde was vastbesloten om voet aan de grond te krijgen in Wageningen. Eerst tekende hij beroep aan tegen de afwijzende beschikking, maar al rap had hij zijn zinnen gezet op een andere locatie: aan de westkant van de Beuningstraat. Slechts drie maanden later, op 16 april 1919, kondigde hij in de Wageningsche Courant aan dat hij een groot- en kleinhandel in lompen, beenderen, alle soorten metalen, papier etc. was gestart. Krap vier maanden later kreeg hij al toestemming van de gemeente voor uitbreiding van zijn nering en wel op de ernaast gelegen twee percelen richting de Hoogstraat, later bekend als Beuningstraat 9 en 11. Op die percelen, waar een woonhuis en schuur moesten wijken, liet hij een eenvoudig pakhuis bouwen. Tegenwoordig is hier het Beuningplein met parkeerplaats te vinden. Tot in de jaren zestig van de vorige eeuw liep de Beuningstraat echter helemaal door tot aan het Plantsoen.

Uitbreiding en aansluiting op het tramspoor

Het ging Van Vemde duidelijk voor de wind want al snel groeide het bedrijf uit zijn jasje. De binnenstad bood echter weinig ruimte voor verdere expansie. Zijn blik ging richting het buitengebied, waar hij gemakkelijker zou kunnen groeien. Hij liet een nieuw pakhuis annex sorteerbedrijf bouwen aan de Oude Bennekomseweg, net ten noorden van het grote pakhuis dat ijzerhandelaar G.W. Mortier daar in 1920 had opgericht. Op een locatie die toen nog deel uitmaakte van de Eng en dus nog bijna geheel onbebouwd was. Een ander groot voordeel van deze plek bleek de ligging nabij wisselplaats 5 van het tramspoor van Ede naar Wageningen. Hier lagen dubbele rails, zodat twee trams elkaar kon-

Het lompen- en metaalpakhuis van Van Vemde aan de Geertjesweg, hoek Oude Bennekomseweg, omstreeks 1930-1935. Beeldbank Wageningen, collectie Oud Wageningen.

den passeren en tevens werd hier gerangeerd met wagons, die via een rechtstreeks lijntje naar de mouterij werden gereden. Zo had de firma Van Vemde ook een eigen stukje spoorlijn voor afvoer van materiaal.

De Courant van 24 oktober 1923 berichtte uitgebreid over de ingebruikname van het pand. In de ontvangstkamer werden de ingebrachte goederen gewogen en getaxeerd. Achterin het gebouw was de sorteerinrichting waar de lompen werden geselecteerd op onder meer kleur en materiaalsoort. De metaalafdeling kon men links vinden en rechts was de opslag van gesorteerde en samengebundelde lompen en tevens een kluis voor beenderen. Om het gebouw lagen stapels gesorteerde oude metalen, waarvoor binnen geen plaats meer was.

'Niets is geheel waardeloos'

Het oud ijzer werd in gieterijen omgesmolten voor nieuw gebruik, oude lompen of voden vonden hun weg naar de vele papierfabrieken in de streek om tot papier te worden verwerkt. Oude wol ging grotendeels richting Engeland om daar in fabrieken te worden gerecycled tot nieuwe bruikbare wol. Eigenlijk dus heel hip en anno nu, met dat verschil dat de noodzaak tot hergebruik meer voortkwam

uit schaarste en niet uit een overdaad aan welvaart en welvaartsresten. 'Niets is geheel waardeloos', zoals toen al in de courant werd opgetekend. De auteur zag het magazijn als tussenstation 'op den weg van waardenloozen rommel tot nuttig gebruiksartikel'. Voor Van Vemde – en met hem vele andere handelaren in onder meer lompen en oud ijzer – was het opkopen en doorverkopen van deze oude materialen pure en lucratieve handel. Mensen leverden aan, kregen geld in ruil voor hun waren en die werden simpelweg weer doorverkocht. Van Vemde (met zijn team, waaronder zijn zoon Gerrit Arie) was hier duidelijk heel bedreven in, want drie jaar later kreeg hij het veel ruimere pakhuis van G.W. Mortier naast het zijne in handen om zijn lompenhandel verder uit te breiden. Dat bleek de oplossing voor het haast chronische ruimtegebrek van de koopman, die zelf in zijn Wageningse tijd met zijn gezin in een mooi herenhuis aan Lawickse Allee (huidig) nummer 50 woonde en daar ook kantoor hield.

Ook sociaal-maatschappelijk verwierf Van Vemde zich een goede positie in de diverse Wageningse gremia. De Wageningsche Courant vermeldde in 1922 zijn medewerking in de kascommissie van de Vereniging voor de Handeldrijvenden en Industrieelen, een club van de middenstand waarin hij jarenlang actief was. Een hoogtepunt was de organisatie van de 5-jaarlijkse W.A.M.I.T. (Wageningsche Middenstand Tentoonstelling), een vak- en reclametentoonstelling met diverse attracties die veel publiek trokken. In 1922 werd Van Vemde ook notabel bij de Hervormde Gemeente en in maart 1927 kwam hij in de gemeenteraad via de lijst van de Christelijk Historische Kiesvereniging.

Vertrek uit Wageningen

De hoogtijdagen van het bedrijf van Arie van Vemde waren in de jaren dertig, begin jaren veertig. In het begin van de Tweede Wereldoorlog, in september 1940, vroeg hij nog vergunning voor het bouwen van een woonhuis aan het pakhuis. Een jaar later richtte hij zich opnieuw tot de gemeente voor uitbreiding van zijn bedrijf met een pakhuis voor papier op zijn bedrijfsterrein, ontworpen door architect A. Fresen. Toch liep zijn Wageningse tijd langzaam ten einde. Van Vemde verkocht zijn woonhuis in 1949 aan de gezusters Nancy en Maria van Embden en verhuisde naar Aerdenhout. Het grote perceel met pakhuis aan de Geertjesweg werd in 1951 verkocht aan de gemeente en kreeg een nieuwe bestemming: school met speelplaats. Daar, op de hoek van de huidige Nobelweg (toen nog Oude Bennekomseweg) en Geertjesweg, waar achtereenvolgens dependances voor lager en middelbaar onderwijs (St. Jozefschool en Alfred Nobel-mavo), de rooms-katholieke Verrijzeniskerk en een rouwcentrum hebben gestaan, begon dus

Boven: De hoek Geertjesweg-Oude Bennekomseweg in 1926. De Geertjesweg loopt verticaal. De Oude Bennekomseweg loopt diagonaal, kruist de Geertjesweg en loopt door tot aan de Grindweg (later Churchillweg). Op het kruispunt ligt het pakhuis van Van Vemde. Rechtsonder is het oude, kleinere, pakhuis uit 1923 zichtbaar. Beeldbank Wageningen, collectie Gemeentearchief.

een eeuw geleden een mooi stukje Wageningse kringloopgeschiedenis. De laatste sporen van de lompen- en metaalhandel van Arie van Vemde zijn slechts een jaar geleden uitgewist. Wat nog rest is een braakliggend terreintje aan de Oude Bennekomseweg ten noorden van de Jagerskamp. Hier stond tot voor kort het kleine oudere pakhuis van Van Vemde uit 1923. Het gebouw deed na het vertrek van Van Vemde onder meer dienst als smederij van Joseph Jonkers en in de jaren zestig bood het onderdak aan Stichting Conex die er kwaliteitscontroles uitvoerde op groente- en fruitconserven. Maar de handel in en het hergebruik van oude materialen en producten zijn een eeuw later onvermijdelijk, noodzakelijk en meer dan ooit – en gelukkig maar – *booming business*.

Onder: De hoek Geertjesweg-Oude Bennekomseweg in 1963. Inmiddels is de Nobelweg aangelegd, maar de Oude Bennekomseweg loopt nog steeds door tot aan de Geertjesweg. Op het kruispunt ligt de Sint Jozefschool. Aan de overkant van het kruispunt is de Plantenziektkundige Dienst zichtbaar. Het oude pakhuis van Van Vemde uit 1923 is geheel rechtsonder nog te zien. Beeldbank Wageningen, collectie Gemeentearchief.

Voor deze serie maakt Petra Leenknecht vooral gebruik van de Beeldbank Wageningen, een samenwerkingsproject van Gemeentearchief, museum De Casteelse Poort en Oud Wageningen. De beeldbank omvat vele duizenden foto's en de vrijwel complete Wageningsche Courant van 1855 tot 1947. Zie beeldbankwageningen.nl

In de vorige aflevering waren we blijven hangen bij de verkoop van de twee huizen aan de gemeente. Wat wilde de gemeente met die gebouwen?

Vijf verdwenen huizen aan de Markt (2)

Door Bob Kernkamp

Op 10 juli 1918 vermeldde de *Wageningsche Courant* het gerucht dat de gemeente De Korenbeurs wilde kopen en ook met de burens aan de zuidkant in gesprek was over aankoop (dus van de huizen 263 en 262). Een week later kon de krant melden dat de gemeente inderdaad de nieuwe eigenaar was geworden. Dat nieuws was heet van de naald, want pas de vorige dag was in een 'spoedeisende vergadering van den raad' besloten tot aankoop, met als doel sloop. Voor de Korenbeurs (262) werd 4620 gld. betaald, voor het huis van Elings 9000 en dat van Dunker 7000 gld. Dus voor het linker pand (263) werd 16.000 gld. betaald, bijna 3,5 keer zoveel als voor het rechter. De Korenbeurs zal in slechtere staat verkeerd hebben, maar dan nog is het verschil aanzienlijk. Kennelijk trokken Elings en Dunker voordeel van het feit dat de gemeente hun huis *per se* wilde kopen. In mei-juni 1919 werden de huizen gesloopt: notaris Sluis verkocht op 11 juni een grote partij afbraak van de gebouwen.

Sloop voor een grotere Markt

De sloop maakte het mogelijk om voortaan een ruimer opgezette weekmarkt te houden. Maar was dat ook de reden voor de aankoop? Het blijkt genuanceerder te liggen. Begin twintigste eeuw vonden zowel ambtenaren als raadsleden dat het stadhuis zo langzamerhand te klein was geworden. Wageningen groeide, het ambtenarencorps ook, en het stadhuis dreigde uit zijn voegen te barsten. In de gemeenteraad van 27 januari 1908 werd de raadszaal door een raadslid zelfs omschreven als 'zelfmoordenaarshol'. Er werd gedacht aan uitbreiding van het stadhuis of heel misschien zelfs voorzichtig aan volledige nieuwbouw. De *Wageningsche Courant* had inmiddels ook begre-

pen dat het stadhuis te klein was, want op 22 oktober 1919 vestigde de krant de aandacht op de noordzijde van de armoedige Annastraat en het dito Rozenhofje. Slopen en een fraai nieuw stadhuis naast de kerk bouwen, vond de redactie. Waarschijnlijk daarom was de gemeente begin vorige eeuw al begonnen huizen en tuinen rondom het stadhuis te kopen. Eind 1903 werd het huisje op de hoek van de Markt en de Sint Annastraat gekocht. Het is op oudere foto's van de Markt te zien als het witte huisje naast het stadhuis. Op de kadasterkaart van 1832 heeft het nummer 289. Eerst verhuurde de gemeente het, maar toen huurder E. Elzenaar in 1913 klaagde over de slechte staat van het pand, adviseerde de gemeentearchitect om het maar te slopen. Op 16 oktober 1913 besloot de raad daartoe. In 1907 kocht de gemeente ook het huis ernaast en in diezelfde tijd werden ook twee huisjes aan de zuidzijde van de Sint Annastraat aangekocht en een tuin achter het stadhuis. In 1913 kocht de gemeente het pakhuis aan de Boterstraat dat achter die tuin lag.

'Uitbreiding van het Marktplaats' was de officieel aangevoerde reden in het voorstel van B&W aan de raad om de huizen 263 en 262 te kopen en te slopen. Toch wijst in de volgende jaren niets op een duidelijk plan voor dit gebied. Het raadsvoorstel spreekt van 'de belangrijke verbetering alsmede het bouwterrein hetwelk door amotie beschikbaar komt'. Wat dan precies die verbetering is, wordt niet duidelijk, en als bouwterrein is het uiteindelijk nooit gebruikt. In de raadsvergadering van 28 december 1920 werd besproken of het dan maar niet een plantsoentje moest worden. Het werd toen alleen gebruikt om wagens te stallen. De meningen waren verdeeld. Op 17 maart 1921 werd er opnieuw over gesteggeld in de raad. Men vond het een lelijke 'wonde'. Maar er gebeurde verder niets.

Niet iedereen was in zijn nopjes met de nieuwgeschapen marktruimte. De grond rond de kerk, het kerkplein, was eigendom van de hervormde kerk en het kerkbestuur was er niet blij mee dat er opeens veel meer openbare straat rond de kerk lag. Dat stoorde vooral de sereniteit van de kerkdienst op zondag. Op 9 juli berichtte de *Wageningsche Courant* dat het kerkbestuur ter plaatse van de gesloopte huizen 'een troep houten paaltjes' had geplaatst als afscheiding tussen de Markt en het kerkplein, en op 3 september kwam

Luchtopname van het centrum van Wageningen, ca. 1930. De twee linker huizen zijn verdwenen. Duidelijk is te zien dat de weekmarkt de hele Markt en een deel van het kerkplein in gebruik heeft. Beeldbank Wageningen, collectie Gemeentearchief.

het bericht dat de gemeente achttien houten paaltjes had verwijderd. Eind 1921 kwamen gemeente en kerk overeen dat het kerkplein op marktdagen gebruikt kon worden voor de markt, maar niet voor kermessen of spellen, en dat rumoer maken op zondag rond de kerk strafbaar zou worden.

261 Sinds 1919 De Korenbeurs

Het gebouw heeft op alle foto's een mansardedak: een dak-met-knik dat midden negentiende eeuw populair werd. Tot aan 1883 was dit pand eigendom van de schilder Gerrit Goossen Janszoon. Goossen was 'huis-, rijtuig- en sieraadschilder', en gaf tekenles, maar was ook decoratieschilder: hij schilderde versieringen in woonhuizen. Daarnaast handelde hij in behang en tapijten. Hij had de winkel aanvankelijk aan huis, maar in 1876 verplaatste hij die naar de Hoogstraat. Maar Goossen is bovenal bekend als schrijver van de eerste 'Geschiedenis van Wage-ningen' (1861).

In 1919 werd bierbottelaar H.A. Pluim eigenaar van het pand. Hij liet nog datzelfde jaar de winkel en woonkamer in het voorhuis verbouwen tot café, dat hij de naam De Korenbeurs gaf. Hij maakte dus handig gebruik van de bekendheid van het vroegere naastgelegen café dat net was gesloopt. In 1928 verkocht hij het gebouw aan W.C. van Voorthuizen. In mei 1940 werd het beschadigd door de beschietingen vanaf de Grebbeberg: op een foto uit dat jaar is te zien dat het dak en de zijmuur gaten vertonen. Het gebouw werd nog datzelfde jaar gesloopt. In 1941 werd het lege perceel onteigend ten dienste van de wederopbouw.

260 Het Wapen van Amsterdam

Rond 1830 heette dit gebouw 'Het Wapen van Amsterdam' en zat er waarschijnlijk een café of een herberg in. Tot 1882 was de familie Boesing eigenaar en daarna was er een bakkerij gehuisvest. Op de foto van rond 1870 is te zien dat het gebouw al een lijstgevel heeft, en achttiende-eeuwse ramen. Op foto's van na ongeveer 1910 blijkt dat de gevel is gewijzigd. Er zijn schuiframen aangebracht en beneden is het helemaal anders: rechts een winkelpui met een toegangsdeur, links nog een deur, en daartussen twee ramen. Boven de linker deur is een bovenlicht te zien met 'J.W. van de Hoef, verlof'. Van de Hoef was bakker en huurde het gebouw. In 1912 kreeg hij verlof tot het verkopen van 'alcoholhoudenden drank anders dan sterken drank in het benedenvoorlokaal links van den ingang van het perceel gelegen aan de Markt'. De gevel zal dus rond die tijd zijn gewijzigd. In 1919 werd opnieuw verbouwd: de verlofzaal werd woonkamer en de deur links in de gevel verdween. In 1936 verkocht de eigenaar het pand aan Hendrik Jan Smeerdijk, bleker te 's-Graveland. In 1941 werd het pand onteigend en gesloopt.

Links: Advertenties uit de *Wageningische Courant* van 7 nov. 1867.

Caféhouders aan de Markt maken reclame voor muziek ter gelegenheid van de veemarkt, en daaronder prijst schoenmaker Schomaker zijn producten aan.

Onder: Ingekleurde prentbriefkaart van de Markt ca. 1900. Alle oude topgevels zijn verdwenen. Beeldbank Wageningen, collectie Gemeentearchief.

259 De Stadsherberg

Dit gebouw had op de oude foto (zie 49-1) een fraaie zogeheten Gelderse gevel. Goossen beschrijft in zijn 'Geschiedenis van Wageningen' de Stadsherberg met 'een puntige gevel en hoog opgetrokken muren', die hij dateerde op 'uit het laatst der veertiende of het begin der vijftiende eeuw'. Dat was wat erg enthousiast, want zoals we zagen, stonden deze drie panden er in 1561/1562 nog niet. Een voetnoot in de heruitgave van Goossens boek (1888) vertelt ons: 'ook dit gebouw is zijne ouderwetsche bouwtrant ontnomen, geheel gerestaureerd in moderne stijl'. Het gebouw moet dus tussen 1861 en 1888 van zijn fraaie oude gevel ontdaan zijn.

De naam Stadsherberg is niet echt oud, want je komt hem zelden in stukken tegen en in de *Wageningische Courant* niet eerder dan in 1872. Maar in dit pand is minstens tweeëneenhalve eeuw een café of een herberg geweest. In 1830 wordt namelijk vermeld dat er al meer dan 80 jaar

Boven: Blik richting het oosten vanaf de kerktoeren, midden 1940. Op de voorgrond het uitgebrande koor en schip van de kerk. Links achter het koor zijn de huizen 260 en 259 (de Stadsherberg) te zien. Het huis 261 is al gesloopt. Beeldbank Wageningen, collectie Gemeentearchief.

Onder: Detail van een kadastrale kaart van augustus 1940. De als verwoest (zwaar beschadigd) beschouwde panden zijn rood gearceerd. Collectie Gemeentearchief.

Literatuur

Anton C. Zeven, *Wie woon- den waar in Wageningen* (https://www.wageningen.nl/Bestuur/Gemeentearchief/Wie_Woonden_Waar_in_Wageningen).
Reinout Rutte en Bram Van- nieuwenhuyze, *Stedenatlas* Jacob van Deventer (Bus- sum 2018).
Kees Gast, Bob Kernkamp en Petra Leenknecht, *Wage- ningen gemeten en gete- kend* (Wageningen 2009).
Kees Gast, Bob Kernkamp en Leo Klep, *Geschiedenis van Wageningen* (Wagenin- gen 2013).

Bronnen

Nieuw Archief Wageningen
Notarieel archief
Archief herv. kerkvoogdij
Kadaster
Wageningsche Courant

een 'tappersaffaire' werd gedreven. In 1832, toen het kadaster begon, woonde hier Franciscus van Heeswijk, die herbergier was. Maar je kon bij hem ook zogeheten 'Urbanuspillen' kopen. Dat waren laxeerpillen met aloë, maar volgens advertenties werkten ze ook prima 'tegen de gal, scherpte in het bloed en uitslag der huid'.

In april 1872 overleed Van Heeswijk en de erfgena- men waren niet in staat om de hypotheek te vol- doen of zelfs maar de rente te betalen. In septem- ber werd het pand namens de schuldeiser publiek verkocht. Er is toen ook een inventaris van de Stadsherberg opgesteld, omdat de nalatenschap van Van Heeswijk moest worden verdeeld. In die akte worden de volgende ruimten genoemd: gelagkamer (waarin onder andere vier kooien met vier kanaries), suite, winkel (die aan de Vijzelstraat zat en waar koffie, thee en drank werd verkocht), slaapkamertje, biljartkamer, nog een slaapkamer- tje en een klein slaapkamertje, een zolder, een meidenkamer, een bovenzolder, een keuken, en een paardenstal met zolder. De inboedel werd op 28 september 1872 geveild.

De nieuwe eigenaar van het gebouw werd Gradus Theodorus Holleman, landbouwer te Zetten. Hollemans weduwe dreef er later een café. Het lijkt mij goed mogelijk dat Holleman de gevel

heeft gemoderniseerd. De oude topgevel werd vervangen door een strakke lijstgevel die gepleis- terd werd. In het pleisterwerk werden schijnvoe- gen gemaakt om het op natuursteen te laten lij- ken. De ramen werden vervangen door schuiframen met minder roeden. Het gebouw bleef in bezit van de familie Holleman tot het in 1941 werd onteigend en gesloopt.

Sloop in 1941: het wederopbouwplan

De drie rechtse huizen werden in 1940 en 1941 gesloopt. Door de beschieting van Duitse troepen door het Nederlandse leger vanaf de Grebbeberg in mei 1940 waren veel gebouwen in het centrum zwaar beschadigd. Die werden daarna gesloopt, maar ook een aantal amper of helemaal niet bescha- digde panden is toen ten offer gevallen aan het wederopbouwplan. Dat geldt voor de drie panden 259-261 uit dit verhaal.

Op de kaart is te zien dat geen der drie panden als 'verwoest' was aangemerkt. Ze moesten dus puur vanwege de wederopbouw het veld ruimen. Voor de monumentale waarde van eeuwenoude gebouwen was destijds geen belangstelling. Het was een uitgelezen kans om een mooi groot marktplein met strakke nieuwbouw aan te leggen, zonder dat rommelige kleine huisjes (zoals de Sint Annastraat en het Rozenhofje) de kerk aan het oog onttrokken, of de lelijke achtergevels van de pan- den aan de Hoogstraat het blikveld vervuilden. De plaats van de drie noordelijke huizen aan de oude Markt en het noordelijke deel van de in 1919 gesloopte Korenbeurs werd ingenomen door twee nieuwe panden: een groot 'wijkgebouw' van de hervormde gemeente, het huidige Markt 17, ontworpen door G.H. Kleinhouts en A.J. van der Steur, en de winkel Markt 19, een ontwerp van G.J.M. Sarlemijn.

Sic transit gloria Vadae

Ten slotte nog iets over de vismarkt, of eigenlijk de in 1860 gebouwde metalen overkapping daar- van. Al in 1832 was hier een vismarkt, getuige het vierkantje op de kadastrale kaart. In 1860 werd door stadsarchitect A. van der Steur (grootvader van bovengenoemde A.J. van der Steur) de meta- len overkapping ontworpen die op de foto te zien is. Er zijn op de foto zoveel mensen aanwezig, dat van vis niets te zien is. In 1898 werd de hele vis- markt met overkapping en al verplaatst naar het westelijke deel van het Bowlespark. De stads- pomp die er stond, is in datzelfde jaar gesloopt.

En zo is alles dat op de foto uit 1870 staat vandaag de dag voltooid verleden tijd. De eeuwenoude huizen, de vismarkt, de stadspomp én de mensen, ze zijn alle geschiedenis geworden. Gelukkig heb- ben we de foto nog.

De neutraal-bijzondere H.J. Piekschool en G.J. van den Brinkschool – of toch de Wageningse Schoolvereniging? – en de openbare Montessorischool vierden in 2021 respectievelijk hun honderdste en hun vijftigste verjaardag. De scholen danken hun bestaan aan initiatieven van ouders die het bestaande onderwijs niet goed genoeg vonden. Het blijken blijvertjes.

Ontevreden ouders hebben succesvolle scholen gesticht

Door
Carleen van den Anker

Sinds de grondwet van 1848 staat het iedereen vrij een school op te richten. Alleen openbaar onderwijs komt in die tijd echter in aanmerking voor overheidsfinanciering. Bijzondere scholen moeten zelf voor het benodigde geld zorgen; zij hangen vaak een bepaalde levensbeschouwing aan en hebben van daaruit een schoolbestuur. Pas met de financiële gelijkstelling uit de Wet De Visser, die op 1 januari 1921 in werking treedt, krijgt het bijzonder onderwijs eveneens de kans zich te ontplooiën met overheidsgeld. En dat gebeurt ook in Wageningen.

Honderd jaar geleden zijn hier drie openbare scholen: school I, uit 1882, aan de Parkstraat (nu Niemeijerstraat), school II, de in 1856 gestichte stadsarmenschool aan het Noorderplantsoen (nu Schoolstraat) en school III (1902) aan de Gravinnekamp (nu Buurtseweg). School II en III zijn bestemd voor arbeiderskinderen, op school I wordt opgeleid voor HBS en gymnasium. In een zevenjarige cursus wordt daar onderwijs verzorgd voor kinderen van middenstanders en academici. Die laatste groep is vooral naar Wageningen gekomen na de oprichting van de Rijkslandbouwschool (later Landbouwhogeschool, later WUR) in 1876.

Nieuwe school

In 1921 wordt een vergadering belegd om de stichting van een school te bespreken. Veertien personen verklaren zich voorstander van openbaar

onderwijs, maar 'zijn ontevreden over de ontwikkeling der onderwijstoestanden in deze gemeente' en menen dat 'de belangen hunner kinderen en pupillen thans beter gediend worden door neutraal bijzonder onderwijs'. Het onderwijspeil in het openbaar onderwijs is 'niet zoodanig [...] als zij in verband met de vermoedelijke bestemming hunner kinderen wenschelijk achten'. Op 24 februari volgt de oprichting van de 'Wageningsche Schoolvereniging', die op 23 april de gemeenteraad verzoekt een school te mogen stichten, graag met de bijbehorende financiering. Op 31 mei keurt de gemeenteraad hun aanvraag goed en reeds op 1 september 1921 gaat de nieuwe school van start met 58 leerlingen en twee leerkrachten, onder wie het schoolhoofd de heer H.J. Piek. Het beoogde schoolgebouw aan de (nog niet aangelegde) Ritzema Bosweg is er nog niet, de school huist in twee lokalen van de protestantse bewaarschool aan de Stationsstraat. Eind 1922 is de eigen school klaar, die in de volksmond al snel de dubbelzinnige naam Piekschool krijgt, enerzijds naar de heer Piek, maar ook verwijzend naar de hooggestemde doelstellingen. Veel Wageningers denken dat deze school niet voor 'gewone' kinderen kan zijn, omdat er wordt opgeleid voor het voortgezet onderwijs. Doorleren is in Wageningen dan nog niet gebruikelijk en de Piekschool zal nog jarenlang het stempel 'kakschool' dragen. Anderen vinden het gegeven onderwijs juist zeer goed en dankzij zijn uitstekende naam als opleidingsschool groeit de school gestaag.

Nog meer scholen

In september 1954 start de Wageningse Schoolvereniging dan ook een tweede school, eerst 'inwonend' op wisselende locaties en vanaf 1956 in een nieuw schoolgebouw aan de Ritzema Bosweg 37A, op het terrein waar nu het politiebureau staat. Deze school gaat na het afscheid van schoolhoofd G.J. van den Brink halverwege de jaren 70 diens naam dragen. Tevens wordt in 1971 kleuterschool Pinkeltje gestart en Nutskleuterschool Bruintje Beer, waarmee altijd al goed is samengewerkt, wordt in 1976

Een leegstaande winkel aan de Hoogstraat wordt ingericht met Montessorimateriaal om leerlingen te werven voor de op te richten school. Archief Montessorivereniging.

De openbare School no 1, hier circa 1951, is van 1971 tot 1991 de thuisbasis van Montessorischool De Eekmolen. Van 1991 tot heden huisvest het pand de G.J. van den Brink-school. Beeldbank Wageningen, collectie Gemeentearchief.

overgedragen aan de vereniging. De Pieschool betreft samen met Pinkeltje in 1976 een nieuw schoolgebouw in de Roghorst. Rond 1980 ontstaan er grote problemen binnen de schoolvereniging, die resulteren in de afsplitsing van de Pieschool. Deze begint samen met de kleuterschool een eigen schoolvereniging. Omdat de naam daarvan teveel lijkt op de oude, die nog steeds door de Brinkschool gebezigd wordt, gaat de nieuwe vereniging uiteindelijk Schoolvereniging voor Basisonderwijs in Wageningen (SBW) heten. Anno 2021 kunnen we concluderen dat de H.J. Pieschool 100 jaar bestaat, maar haar schoolvereniging niet. En ook de Wageningse Schoolvereniging bestaat honderd jaar, maar haar enig overgebleven lid, de G.J. van den Brinkschool, niet.

Individueel en openbaar

De Wageningse Schoolvereniging had intussen nog een derde school kunnen hebben. In de zomer van 1968 ontdekt een aantal bevriende jonge ouders dat ze niet de enige zijn die ontevreden zijn over het in hun ogen ouderwetse, puur klassikale onderwijs in Wageningen. Zij willen meer keuzemogelijkheden voor onderwijs dat aansluit bij de individuele ontwikkeling van kinderen. Als rond dezelfde tijd de Wageningse Schoolvereniging plannen maakt om een nieuwe school te stichten, dringen deze ouders er bij het bestuur op aan om te kiezen voor individueel onderwijs en van de nieuwe school een sys-

teemschool te maken. Hoewel op hun eigen scholen al enige jaren wordt geëxperimenteerd met Daltononderwijs, ziet het bestuur niets in dit voorstel, waarop de ouders besluiten dan maar zelf een school op te richten. Er komt een werkgroep die zich verdiept in diverse vormen van individueel onderwijs, zoals Dalton, Jenaplan, projectonderwijs en Freinet, vernieuwende onderwijsvormen en opvoedingsidealen die zijn ontstaan rond het begin van de twintigste eeuw. Uiteindelijk valt de keus op de Montessorimethode. De 'open werkgroep Montessori-onderwijs' dient in 1969 bij de gemeente het verzoek in om een Montessorischool te stichten. Dat het een openbare school moet worden, staat voor de initiatiefnemers vast. 'De open werkgroep (...) ijvert voor openbaar onderwijs om iedere schijn van beslotenheid of groepvorming te vermijden'. Geen nieuwe eliteschool met een eigen bestuur. Een voorstel van de gemeente om een schoolvereniging op te richten wijst de groep dan ook af. 'Het moet vanzelfsprekend worden, dat de gemeente binnen haar scholenpatroon keuzemogelijkheden biedt aan ouders van schoolgaande kinderen.'

Dertig kinderen

In die tijd is de voorwaarde voor stichting van een nieuwe school: dertig aanmeldingen van kinderen tussen de vier en vijfenhalf jaar, die binnen een straal van drie kilometer van de school wonen. Volgens een van de initiatiefnemers zet de gemeente landmeters in om exact vast te stellen of kinderen van bijvoorbeeld Wageningen-Hoog wel meetellen. De werkgroep verspreidt informatiemateriaal, spreekt met de zeer coöperatieve lokale pers en richt in een leegstaand winkelpand een tentoonstelling in met het kleurrijke Montessorimateriaal. De groep verzamelt handtekeningen van ouders die hun kind(eren) willen aanmelden. 'We spraken zwangere vrouwen aan op straat.' In 1970 besteedt de landelijke pers veel aandacht aan de honderdste geboortedag van Maria Montessori. Dat helpt ook een handje. Er blijkt onder de benaderde ouders genoeg animo te bestaan voor dit onderwijs. Het kost echter moeite om de gemeente te overtuigen. En omdat het allemaal zo lang duurt, worden kinderen die al op de aanmeldingslijst staan intussen te oud. Bovendien tellen kinderen die al op een andere kleuterschool zitten niet mee en houden ouders hun kinderen natuurlijk niet thuis tot die Montessorischool er eindelijk is.

Tegenwerking en scepsis nemen af

Aanvankelijk is er van officiële zijde dus weinig medewerking. Het college van B&W is op financiële gronden tegen en ook de Schoolraad – de Gemeenschappelijke Wageningse Schoolraad voor het openbaar onderwijs, een adviesorgaan van B&W dat bestaat van 1967 tot 1975 – is sceptisch. En

Een getypt velletje met de redenen waarom de keus viel op Montessori wordt door de werkgroep gebruikt bij de werving. Spelling en typografie zijn net als in het origineel.

*De Werkgroep Montessori wil op korte termijn een openbare montessori kleuterschool en daarop aansluitend het volgend jaar een onderbouw van een basisschool.**

waarom montessori onderwijs?

1. omdat wij een verruiming van keuzemogelijkheid in onderwijstype willen
2. omdat montessori onderwijs uitgaat van het individuele kind, elk kind naar eigen aanleg en tempo
3. omdat montessori onderwijs niet autoritair is, wat in deze tijd past het maakt de kinderen zelfstandig en kritisch denkend
4. omdat het speciaal ontworpen montessori materiaal de zelfwerkzaamheid stimuleert
5. omdat zowel op de kleuter- als de basisschool* dit materiaal aangeboden wordt wanneer het kind er aan toe is en er behoefte aan heeft
6. omdat montessori onderwijs de kinderen leert samenwerken, elkaar helpen en elkaar waarderen, dus een goede sociale opvoeding geeft

*kleuter- en basisonderwijs waren destijds nog niet samengevoegd, dat gebeurde in 1985 (CvdA)

niet in de laatste plaats: de andere Wageningse scholen zijn niet enthousiast. Zij vrezen dat het nieuwe initiatief ten koste zal gaan van hun eigen leerlingenaantallen. Niemand ziet iets in 'dat geëxperimenteer'. Als de ouders met een delegatie van de Schoolraad op bezoek gaan bij een Montessorischool in Amsterdam, keert het tij. De rustig en zelfstandig aan hun eigen taak werkende leerlingen maken indruk. De Schoolraad lijkt positief, maar schrijft toch een negatief advies: 'In de huidige situatie lijkt het de Schoolraad echter niet gewenst tot stichting van een openbare school voor Montessorionderwijs over te gaan, omdat het o.i. ten koste zal gaan van de andere openbare basisscholen.' Er mag ook niet teveel worden gerekend op bevolkingsaanwas en eigenlijk is de komst van een LOM-school belangrijker.

De werkgroep houdt vol en organiseert een gesprek van B&W, de onderwijsinspectie en de Schoolraad met het hoofdbestuur van de Nederlandse Montessorivereniging. Opnieuw brengt de Schoolraad advies uit, en nu is het positief. Men acht het gewenst dat er meer mogelijkheden komen voor individualiserende onderwijssystemen. 'Wanneer er bij de ouders voldoende belangstelling bestaat (...) en er aan de wettelijke bepalingen kan worden voldaan, dient het Gemeente-Bestuur o.i. zijn medewerking bij het realiseren ervan te verlenen.' Inmiddels is duidelijk dat er geen ruimte is voor een geheel nieuwe school, zodat geadviseerd wordt een bestaande school te laten omschakelen. Het wordt de Eekmolenschool, de opvolger van school I aan de Parkstraat, die al geruime tijd kampt met een teruglopend leerlingenaantal. Beginnend bij de laagste klassen zal na een aantal jaren de hele school in het nieuwe systeem werken. Leerkrachten die zich niet willen omscholen zullen geleidelijk aan worden vervangen. Het schoolhoofd, de heer J. van Apeldoorn, zal toch al op korte termijn met pensioen gaan. Na tweeënhalf jaar, heel wat langer dan de tijd die in 1921 nodig was, gaat op zes januari 1971 de Montessorikleuterschool van start. En ook de lagere school wordt via wijziging van het leerplan van de bestaande school stapsgewijs omgevormd. Als de 'oude' klassen hun klassikale tijd gewoon uitgediend hebben is in januari 1973 de eerste Montessorischool in de gemeente, op initiatief van ouders, een feit. Vrijwel vanaf het begin heeft de school een streekfunctie, ook in de omliggende plaatsen is blijkbaar behoefte aan dit type onderwijs. Mede hierdoor is de Montessorischool een van de eerste scholen waar betaalde leidsters met de kinderen 'overblijven', dat wil zeggen de lunchpauze op school doorbrengen. Tegenwoordig kan dit op vrijwel alle scholen, is het soms zelfs verplicht, en wordt de voorziening tussenschoolse opvang genoemd. Ook individuelere onderwijsmethodes zijn overigens op veel meer scholen ingeburgerd geraakt.

Eén Montessorischool in 1991

Na 20 jaar staat er een bloeiende schoolgemeenschap, die al veel heeft meegemaakt. Sterke groei bijvoorbeeld, waardoor steeds gewerkt moet worden in dependances en tijdelijke locaties, wat veel verhuizingen en onrust teweegbrengt. Klassen huizen o.a. in een voormalige kleuterschool aan de Veluviaweg, in een noodgebouw bij de Ireneschool, in een voormalige kleuterschool aan de Brinkerweg. Er zijn kinderen die gedurende hun hele schooltijd nooit in het hoofdgebouw zitten. Een ander gevolg: in een uitdijend team, met steeds meer part-timers, valt soms lastig samen te werken. Zeker omdat de Montessorimethode net als de meeste overtuigingen rekkelijken en preciezen kent.

De groei zet door en eind jaren 80 is de Eekmolen de grootste en nog steeds groeiende openbare basisschool. Kleuter- en lager onderwijs zijn in 1985 door de overheid samengevoegd tot basisonderwijs. Er is sprake van een tweede school in de nieuwe wijk Noordwest, maar een meerderheid van team en ouders voelt er niets voor om te splitsen. In 1991 vindt de verhuizing plaats van de Eekmolenweg naar de Jagerskamp, waar met elf groepen als één school het leeggekomen gebouw van de Jozef-school kan worden betrokken. Als nieuwe naam wordt simpelweg gekozen voor De Montessorischool.

Als er meteen een twaalfde groep start, is het gebouw alweer te klein en wordt opnieuw een dependance betrokken, de voormalige Van den Brinkschool aan de Ritzema Bosweg. Het is eigenlijk een rondje stuivertje wisselen: de Van den Brinkschool is dan net verhuisd naar de voormalige Eekmolenschool. Later wordt de school aan de Jagerskamp met enkele lokalen uitgebreid.

Bij het 25-jarig bestaan in 1996 heeft het leerlingenaantal van de Montessorischool de recordhoogte van 346 bereikt. In de volgende vijf jaar daalt het tot ongeveer 250. Op dit moment (2021) heeft de school 12 groepen en 271 leerlingen. Ook de Piekschool (238 leerlingen) en de Brinkschool (245 leerlingen) zijn nog altijd bloeiende basisscholen. Met dank aan de ontevreden ouders van weleer.

Alle leerlingen en leerkrachten van de Montessorischool voor het schoolgebouw aan de Eekmolenweg, kort voor het vertrek naar de nieuwe school aan de Jagerskamp. Privé-collectie auteur.

Bronnen

Driekwart eeuw bijzonder, H.J. Piekschool 1921-1996, eigen uitgave SBW, 1996. Archief Wageningse Montessorivereniging, bij Gemeentearchief. Lustrumkrant Montessorischool 1991. 'Leren is altijd iets wat je zelf doet', doctoraalscriptie K.U. Nijmegen, Carleen van den Anker, 1998.

Van de voorzitter

De jaarlijkse Algemene ledenvergadering staat weer op de agenda. De eerste planning was eind mei, een maand later dan we van oudsher gewend zijn. Nu de eerste stap in het 'Openingsplan' van het Kabinet is gezet en de volgende stappen waarschijnlijk meer ruimte geven qua groeps-grootte, heeft het bestuur besloten de vergadering nog een maand door te schuiven naar juni. Hoe en op welke manier dan ook, eind juni is er de Algemene ledenvergadering. Het zou mooi zijn als we met de beperkingen die dan gelden elkaar daadwerkelijk kunnen ontmoeten. Wij zien er naar uit.

*Noteer alvast donderdag 24 juni 2021 Algemene ledenvergadering.
Aanvang 19.30 uur in de Bevrijdingskerk, Ritzema Bosweg 18.
Uitnodiging volgt begin juni.*

De lezing aansluitend aan de ledenvergadering zal gaan over de 'Vestingvisie' voor de binnenstad. Dré van Marrewijk, lid van de kerngroep van het Netwerk Erfgoed Wageningen, zal ons meenemen door de Vestingvisie. De lezing is dit keer alleen voor leden. De 1,5 metermaatregel geldt dan zeker nog en dit leidt tot beperking van het aantal mensen dat aanwezig mag zijn.

Mooi nieuws is dat de Theekoepel is gerestaureerd. Althans deels en dan vooral aan de buitenkant zodat weer en wind geen vrij spel meer hebben en zorgen voor verval. De verwachting is dat de Theekoepel hierna in de openbare verkoop zal gaan. Wanneer, hoe en onder welke randvoorwaarden dit gaat gebeuren is nog steeds een groot vraagteken. Afhankelijk van dat grote vraagteken kijken Wageningen Monumentaal en Oud Wageningen of we met zijn tweeën of in een breder verband aan die openbare verkoop mee zullen

doen. Welke bestemming de Theekoepel straks ook gaat krijgen, duidelijk is nu wel dat duurzame instandhouding van dit rijksmonument betekent dat het intensief gebruikt moet gaan worden. Gebeurt dit niet, dan herhaalt zich de geschiedenis van leegstand, achteruitgang en verval. Wat ons betreft gaat dat niet gebeuren.

De rapporten over de cultuurhistorische waarden en de bouwtechnische staat, in het kader van de aanvraag gemeentelijk monumentenstatus Julianastraat, zijn opgemaakt en besproken met de belanghebbenden als de aanvragers, bewoners en eigenaar. De gemeente gaat zich n.a.v. de online bijeenkomsten beraden op de vervolgstappen. Voor de zomer worden we geïnformeerd.

Over beide rapporten zijn we tevreden en complimenten voor de gemeente over de goede vraagstelling aan de bureaus die de rapporten hebben opgesteld. De resultaten zijn hoopgevend; de kans op toekennen van de status is toegenomen. Het bouwtechnische rapport beschrijft een tweetal scenario's van renovatie. Beide scenario's zijn uitersten waarbij – als het renovatie wordt – de uiteindelijke werkzaamheden ergens tussen deze uiterste scenario's zullen zitten. Met als resultaat een bijzonder wooncomplex waar zowel Woningstichting als bewoners en gemeente trots op kunnen zijn.

Uit het cultuurhistorisch rapport komt duidelijk naar voren dat de buitenruimte een essentieel onderdeel is van de historische waarde. Als Oud Wageningen hebben we zeer nadrukkelijk aangegeven dat de gemeente dan ook (in)direct de cultuurhistorische waarde van de openbare buitenruimte in de aanwijzing tot monument moet meenemen. Het zou anders een verkeerd signaal afgeven naar eigenaar en bewoners van de woningen als de gemeente, eigenaar van de

buitenruimte, niet of nauwelijks investeert in de buitenruimte, die als een wezenlijk onderdeel van de cultuurhistorische waardebe-paling wordt gezien.

Bekende Wageningen en bekend lid van onze vereniging, Alois Canters is tijdens de laatste 'Lintjesregen' benoemd tot lid in de Orde van Oranje-Nassau. 'Eindelijk erkenning voor de kleine man met het grote hart voor Wageningen', zoals Bart Eulen het in de Gelderlander verwoordde.

Bankjes in de Hoogstraat, oude ramen terug in de trouwzaal van het stadhuis, omroeper met een geluidsinstallatie op het dak van zijn auto en Canters TV zijn slechts een paar van zijn wapenfeiten. Zijn grootste wapenfeit zijn wel de duizenden en duizenden foto's en vele uren aan film en video's van allerlei gebeurtenissen in Wageningen de afgelopen zes decennia. Het was zo gek niet of 'Meneer Canters' ging erop af, stond vooraan en legde het vast. Waardoor er nu een schat aan beeldmateriaal in het gemeente-archief ligt. Ook heeft hij tal van mappen met duizenden foto's met onze vereniging gedeeld. Zo is de stad van vroeger, en vooral de stad die er niet meer is, toch bewaard gebleven. Daarmee heeft hij een onuitwisbare en belangrijke bijdrage geleverd aan het levend houden van de recente

Opgericht op 17 april 1973

Bestuur

Frits Huijbers, *voorzitter*
Jola Gerritsen, *vice-voorzitter*
Ditta van Vliet, *secretaris*
Henk Slegten, *penning-meester*
Ben van den Berg
Hans Dobbe
Enrico van den Bogaard

Website

www.oudwageningen.nl

Secretariaat

Bowlespark 1a
6701 DN Wageningen
info@oudwageningen.nl

Documentatiecentrum

Dinsdag 9.30 – 11.30 uur
Museum
De Casteelse Poort
Bowlespark 1a
6701 DN Wageningen
tel 0317 421436
documentatiecentrum@oudwageningen.nl

Werkgroep Archeologie Wageningen

archeologie@oudwageningen.nl

Ledenadministratie

ledenadministratie@oudwageningen.nl

Bankrekening

NL15 INGB 0002946125

Lidmaatschap

€ 21,50 per jaar
(minimum).

geschiedenis van Wageningen,
waar ons Facebook-team
dankbaar gebruik van maakt.
Reden genoeg voor Oud
Wageningen om de aanvraag
voor zijn onderscheiding actief te
steunen. Een terechte erkenning
van de lange inzet voor zijn
Wageningen.

Nieuwe Leden

Dhr. L. Mencke
Mevr. A. Arkenbout
Mevr. S. Aterna
Mevr. P.J.M. Kalfs
Dhr. J. de Vries
Prof. Drs. J.A.J. Vervloet
Dhr. P. Goedhart
Fam. M.R. Meijboom
Dhr. A.A.J.M. Franken
Dhr. W. Kamsteeg
Mevr. R. Arredondo
Dhr. C.G.C. Ruisch
Mevr. H.R. Zweers
Dhr. H. Wiegerink

Opzegging

Dhr. A. Beijer
Dhr. W.H. Frentz
Dhr. W. van de Hoeven
Dhr. G. van de Weerd
Fam. T. Jansen
Dhr. A. Vriend
Mw. D. Hoekman-Van Elburg
Mw. E.J. Rombach-Rauws
Dhr. J.W. Bosman

Ledenaantal

Per 01-05-2021: 720
(691 betalende leden en
29 niet-betalende/relatie leden).
Hierin is de opzegging per
31-12-2021 verwerkt.

Op zoek naar mensen die WOII hebben meegemaakt

Momenteel organiseert Didi de Vries het educatieproject **Oorlog in mijn Buurt**. Hierin krijgen leerlingen van groep 7 en 8 les over de Tweede Wereldoorlog in Wageningen. Ze leren ook hoe je iemand kunt interviewen die de Tweede Wereldoorlog heeft meegemaakt. Het doel hiervan is dat persoonlijke verhalen niet verloren gaan en dat de leerlingen erfgoeddragers worden. Er zijn al een aantal ouderen gevonden die geïnterviewd willen worden, maar er is nog ruimte voor nieuwe mensen. **Wie zou hieraan mee willen doen?**

Voor aanmelding of meer informatie kunt u Didi bellen of mailen. U mag haar telefoonnummer en mailadres ook doorgeven aan anderen, zodat die zelf contact op kunnen nemen.
Didi de Vries (06 15426672 of dididevries@posteo.net)

AGENDA • WAGENINGS ERFGOED

Hopelijk zijn de musea snel weer open. Kijk altijd even op de betreffende website voor de geldende coronamaatregelen.

24 juni 2021
Bevrijdingskerk
Ritzema Bosweg 18
19.30 uur

Algemene Ledenvergadering HV Oud Wageningen

Aansluitend een lezing door de heer Dré van Marrewijk over de Vestingvisie voor de binnenstad.

Verlengd t/m 29 aug. 2021
museum De Casteelse Poort
Bowlespark 1A

Expositie 'Alles heeft een naam. De keuze van de Burgemeester'

Ter gelegenheid van zijn naderende afscheid als burgemeester heeft Geert van Rumund als gastcurator van het museum geheel naar eigen inzicht deze tentoonstelling mogen inrichten.

26 mei 2021 t/m 2 jan. 2022
Kasteel Doorwerth
Fonteinallée 2B
Doorwerth

Expositie 'Koekkoek op bezoek'

Barend Koekkoek (1803-1862), 'prins der landschapsschilders', is een schilder uit de Romantiek die veel geschilderd heeft in onze omgeving. De uiterwaarden, stuwwallen en kastelen, hij was er gek op. Hij verhuisde in 1834 naar Kleef, waar veel van zijn werk nu te zien is in het B.C. Koekkoek-Haus, zijn voormalige woonhuis. Nu dit wordt gerenoveerd worden de hoogtepunten uit de collectie getoond in Museum Veluwezoom, gevestigd in kasteel Doorwerth. Er is tevens werk te zien van tijdgenoten van Koekkoek.

Verlengd t/m 4 sept. 2021
Kijk & Luistermuseum
Kerkstraat 1
Bennekom

Expositie 'Thuis in het poppenhuis'

Poppenhuizen uit de vorige eeuw, gemaakt door creatieve vaders, oma's of anderen. Met deze poppenhuizen is gespeeld door hun kinderen en kleinkinderen. Toen zij daar te groot voor werden, zijn de poppenhuizen vaak op zolder beland. Maar ook die moet een keer worden opgeruimd. Zo zijn deze pareltjes van huisvlucht uiteindelijk beland in het museum. Kijk even op kijkenluistermuseum.nl voor openingstijden en coronamaatregelen.

11 september 2021

Open Monumentendag met het thema 'Mijn monument is jouw monument'

Het is nog onbekend welke activiteiten er kunnen worden georganiseerd.

Voor actuele Wagenings erfgoed informatie

www.oudwageningen.nl

www.casteelsepoort.nl

www.wageningenmonumentaal.nl

www.netwerkerfgoedwageningen.nl

www.omdw.nl

www.wageningen.nl/gemeentearchief

www.beeldbankwageningen.nl

www.rondleidingenwageningen.nl